

Д.С. ПУШКИН

ТАНЛАНГАН
АСАРЛАР

4 ТОМЛИК

УЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ—1955

БОРИС ГОДУНОВ¹

НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ
КАРАМЗИННИНГ

*даҳосидан илҳомланган бу асаримни,
буюк бир ҳурмат ва ташаккур ила,
мазкурнинг россиялилар учун жуда қиймат бўлган
хотирасига бағишлайман.*

АЛЕКСАНДР ПУШКИН

КРЕМЛЬ ПАЛАТАЛАРИ

(1598 йил, 20 февраль)

ШУЙСКИЙ² ва ВОРОТИНСКИЙ деган князьлар

Воротинский

Бу шаҳарни кузатмоққа тайинланганмиз,
Фақат ма'лум бўлмадики, кимдан қўриймиз:
Москва бўш; патриархнинг³ кетига тушиб
Бутун халқ ҳам монастырьга қараб жўнади.
Нима дейсан, бу тўполон не блан битар?

Шуйский

Нима блан битишини билиш қийинми:
Халқ бечора яна бироз йиғлаб-сиқтайди,
Борис бўлса худди арақ ичаётгандек
Бир озгина буруштириб пешонасини,
Кейин яна марҳамати қўзғалиб кетиб,
Тожу-тахтни индамасдан қабул қилади;
Ундан кейин тепамизда илгаригидек —
Ўз ҳукмини юргизади.

Воротинский

Синглиси блан⁴,
Монастырьга кириб олиб дун'ё ишидан
Бутун кечиб кетганига бир ой бўлди-ку?

Шу кунгача патриарху-иноқ боярлар
Уни ма'қул маслаҳатга кўндиролдими?
Улар қанча ёлвардилар, Москва халқи ҳам —
Кўп ялинди, Улкан Собор⁵ ўгитлар қилди —
Ҳечбирига шу чоққача қулоқ солдими?
«Акангизга ўгит қилинг — тахтга чиқсин!» деб
Синглисига ялиндилар, фойда бермади:
Аламзада малика ҳам унинг ўзидек
Қаттиқ туриб, ўз сўзидан сра қайтмади.
Унга мундай руҳни берган Борис ўзидир.
Чинакам ҳам, подшолик ишлари унинг
Тинкасига теккан бўлса, шу оғир кунда
Подшолик мансабини хоҳламасачи?
Мана мунга нима дейсан?

Ш у й с к и й

Нима дер эдим?
Шаҳзоданинг гўдак қони бекор тўкилди⁶;
Димитриймиз тирик бўлса, шоҳ ўшайди-ку.

В о р о т и н с к и й

Жуда ёмон бир жиноят! Чинакам уни —
Борис ўлдиртирганмикан?

Ш у й с к и й

У бўлмаса, ким?
Чепчуговга пора берди ким? ким юборди
Ака-ука Битаговскийларни яна,
Қачаловга ҳамро қилиб? Мен ҳам Угличка
Шу ишларни текширмоққа борган эдим-ку:
Мен ўшанда ҳамма ишнинг тагига етдим.
Бутун шаҳар жиноятнинг гувоҳи эди;
Шаҳар халқи бир оғиздан тасдиқ қилишди
Қайтиб келганимдан кейин бир оғиз сўзим
Гуноҳкорни очиб бериш учун бас эди.

В о р о т и н с к и й

Нима учун гуноҳкорни ҳалок қилмадинг?

Ш у й с к и й

Иқроор қилай, у вақтда Борис ўзини
Вазмин олиб, кўрилмаган безбетлик блан
Ҳақ кишидай, кўзларимга бақрайиб олди;
Тафсилотни суриштириб, яхши тергади.
Сўнгра қанча ноҳақ сўзни шипшитди менга,
Мен ҳам уни эл олдида такрорлаб бердим.

В о р о т и н с к и й

Номуссизлик!

Ш у й с к и й

Бошқа нима қилаолардим?
Шоҳ Фёдорга сирни очсам, у кунларда шоҳ
Ҳар нарсани Борис кўрган кўз блан кўриб,
У эшитган қулоқ блан гап-сўз тингларди.
Борди-ю мен, ҳақиқатни англатаолдим,
Борис дарҳол уни яна айнатар эди;
Мени бўлса ҳайдардилар «оқ уйлик» қилиб,
Балки, шўрлик амакимдек, қора зиндонда
Пайтни пойлаб туриб секин тамомлардилар.
Мақтанмайман, лекин агар бошимга келса
Ҳечбир жазо юрагимга хавф сололмайди;
Қўрқоқлик йўқ, лекин унча аҳмоқ эмасман
Беҳудага ўз бошимни ҳалок қилгали.

В о р о т и н с к и й

Жуда мудҳиш жиноят бу! Рост бўлсамикан
Гуноҳкор ҳам қилмишидан пушаймон эмиш?
Бир бегуноҳ ёш болани ўлдириб қўйиб
Энди мана тахтга дадил чиқаолмайди.

Ш у й с к и й

Чиқади у; қўрқоқ одам эмас у Борис!
Бизга, я'ни Россияга қандай шараф бу!
Кечаги қул, татарбачча, ҳам Мольотанинг?..
Бир жаллоднинг куёвчаси, ўзи ҳам жаллод —
Тож кияди яна тагин Мономах тожин..

Воротинский

Унинг зоти тоза эмас; биз тозароқмиз.

Шуйский

Ҳа, шундайдир.

Воротинский

Шуйский-ю, Воротинский...

Ҳазил эмас, булар асли князь уруғи.

Шуйский

Асл князь, ҳамда Рюрик авлодларидан.

Воротинский

Князь дейман, асли бизнинг Фёдор ўрнига —
Ўтиришга ҳақимиз бор эди.

Шуйский

Албатта,

Биз Борисдан ҳақлироқмиз.

Воротинский

Ҳа, рост!

Шуйский

Нима қилиш керак?

Борис агар фитнасини давом этдирса,
Келинг, биз ҳам, бутун элга ғовға солайлик,
Годуновдан юз ўғирсин бутун мамлакат,
Князьлар кўп, улар етиб ортади, майли —
Ўзларидан биттасини шоҳ сайласинлар.

Воротинский

Биз варягнинг⁸ авлодлари оз эмасмиз-ку,
Аммо лекин Борис блан олишув қийин:
Бу халқ бизни ўз жанговар амирларининг
Энг қадимги авлоди деб билмайди бугун.
Аллақачон ажралганмиз давлатимиздан,

Шу шоҳларга ғулом бўлиб хизмат этамиз.
Борис бўлса ҳам қўрқитиш, ҳам меҳрибонлик,
Ҳам шуҳрати донғи блан элни ром этган.

Ш у й с к и й (деразадан қараб)

Борис дадил — гап шу ерда! Бизларчи... Бўлди,
Бўлди энди! Халқ тарқалиб қайтабошлади.
Тезроқ бориб билайликчи, нима бўлди кан...

ҚИЗИЛ МАЙДОН

ХАЛҚ

Б и р о в

Хеч кўнмайди? Катта-катта руҳонийларни,
Боярларни⁹ патриархни ҳайдаб чиқарди.
Бекор кетди тиз чўкишиб ялинганлари,
У қўрқади тожу-тахтнинг шон-шавқатидан.

И к к и н ч и б и р о в

Э худойим, бошимизда ким турар экан:
Вой шўримиз!

У ч и н ч и б и р о в

Ана, кўринг, Дума ҳукмини¹⁰
Эшитдириш учун котиб чиқиб келаяпти.

Х а л қ

Жим тур! Жим, ҳой! сўз айтмоқчи «дума» муншийси:
Қулоқ солинг!

Ш ч е л к а л о в (*Қизил Остонадан туриб*)

Собор шундай қарорга келди:
Ҳашаматликнинг қаттиқ кўнгли юмшамасми деб
Сўнг мартаба у кишига ёлварилади.
Эрта саҳар бизнинг азиз патриархимиз,
Кремльда дабдабалик ибодат қилгач,
У муқаддас, азиз туғнинг олдига тушиб,
Владимир, Донскойнинг тасвири бирлан

Қўзғалади; орқасидан боярлар, а'ён,
Дворянлар, сайланганлар ҳам Москванинг
Ҳақ динида бўлган ҳамма, бизлар ҳаммамиз —
Маликанинг ҳузурига бориб деймизки:
Етим Москва аҳволига раҳмингиз келсин,
Годуновга шоҳлик учун фотиҳа беринг!
Энди, «ҳақ» деб, уйингизга тарқалингизу,
Худойимга ёлварингиз, ҳақ қулларининг —
Дуолари осмонда ижобат бўлсин.

(Халқ тарқалади.)

МОСКВАДА «ДЕВИЧЬЕ ПОЛЕ» ДЕГАН ЖОЙ.
НОВОДЕВИЧИЙ МОНАСТИРИ

ХАЛҚ

Б и р о в

Ҳозир мана Борис блан патриархимиз,
Енларида дворянлар, маликамининг
Урдасига киришдилар.

И к к и н ч и б и р о в
Нима гап?

У ч и н ч и б и р о в

Ҳали —
Ужарликни қўймаётир, лекин умид бор.

А ё л (*қўлида боласи*)

Ўвв!.. Йиғлама, бас қил энди! Ҳой олабўжи!
Ма, олиб кет, бу болани! Бас дейман. Ўвв, ўвв!

Б и р о в

Ичкарига ўтаолсак яхши бўларди.

И к к и н ч и б и р о в

Иложи йўқ. Э, қаерда! Бир у ер эмас,
Дала ҳам зич, ҳазилмиди? Бор москвали
Йиғилишган шу ўртага; ана; кўр ўзинг:
Тому-девор, катта черков жомхонасининг

Ҳар қавати, черкав усти, то — хочларгача
Одам тўлган.

Б и р и н ч и

Рост айтасан: қизиқ чинакам!

Б и р о в

Нима шовқин?

И к к и н ч и б и р о в

Қулоқ беринг! Нима шовқин бу?

Халқ бўкирди; қатор-қатор, тўлқинлар каби
Тиз чўкалар, ана... ана... энди, оғайни,
Навбат бизга етиб қолди; тез бўл! Тиз чўк; тиз!
Х а л қ (*тиз чўккан, фар'ёд қилади, йиғлайди*)

Раҳминг келсин, э отамиз! Бизга шоҳлик қил!
Отамиз бўл, шоҳимиз бўл!

Б и р о в (*секин*)

Нега йиғлайлар?

И к к и н ч и б и р о в

Биз қаердан биламиз? Бу боярлар иши,
Ким билади?

А ё л (*қўлида боласи*)

Муни кўринг: йиғлаш вақтида —
Жимиб қолди! Яшшамагур! Ҳой, олабўжи!
Йиғла дейман!

(*Болани ерга ташлайди, бола йиғлайди*)

Йиғладинг-ку!

Б и р о в

Ҳамма йиғлайди.

Дўстим, биз ҳам йиғлайлик-да.

Иккинчи биров
Шунча қиламан,
Ҳеч бўлмайди.

Биринчи
Мен ҳам. Йўқми биронта пиёз?
Кўзга суртсак.

Иккинчи биров
Мен тупук-ла, намладим бир оз...
Нима гап у? Нима шовқин?

Биринчи
Ким билар эди?

Халқ
Тож кияди! Шоҳ бўлади! Розилик берган!
Борис бизга шоҳ бўлади! Яшасин Борис!

КРЕМЛЬ ПАЛАТАЛАРИ

БОРИС, ПАТРИАРХ, БОЯРЛАР

Б о р и с

Эй патриарх, эй отамиз, эй сиз — боярлар,
Менинг кўнглим сизлар учун бутунлай очиқ:
Кўрдингизки, бу муаззам ҳокимиятни
Ташвиш блан, ожизона қабул қиламан.
Менга тушган бу вазифа жуда ҳам оғир!
У қудратли Иоаннларнинг вориси бўлдим.
Фариштадек подшонинг вориси бўлдим!..
Э тақвадор, э шавкатли отам! Бу содиқ —
Бандаларнинг кўз ёшини аршда туриб кўр!
Ўзинг севдинг, ўзинг мунча мартаба бердинг,
Энди менга — ҳукмронлик қилмагим учун
Дариг тутма ўз шоҳона иноятингни:
Токи мен ҳам шону-шавкат блан юрт сўрай.
Ўзинг каби олижаноб ва тўғри бўлай.
Эй боярлар, сиздан эса кўмак кутаман.
Халқнинг ра'йи бу мақомга чиқармай туриб
Мен сизларга ҳамкор эдим, биласиз энди
Унга қилган хизматларни менга ҳам қилинг.

Б о я р л а р

Қасам ичдик, у қасамни сра бузмаймиз.

Б о р и с

Энди юринг: Россиянинг ҳукмдорлари
Ётган ҳамма даҳмаларга юзни сурайлик;

Ундан кейин бутун халқни — а'ендан тортиб
Қўзи ожиз гадойгача — тўйга чарлансин;
Қўйиб беринг ҳамма кирсин, ҳар меҳмон — азиз.
(*Чиқади, кетидан боярлар*)

Воротинский (*Шуйскийни тўхтатиб*)
Сен билгансан.

Шуйский
Мен? Нимани?

Воротинский
Эсингда борми?
Шу ерда, бир кун?

Шуйский
Нима, эсимда йўқ ҳеч.

Воротинский
Бор халқ Девичье поляга тўпланган кун
Сен дединги...

Шуйский
Вақти эмас энди эслашнинг.
Маслаҳатим шуки, бунга ба'зан унутгин.
Аммо унда ёлғондакам нолиган бўлиб,
Фақат сени синаб кўрай деган эдим мен
Балки, яширин фикрларинг билмоқ бўлганман
Қулоқ бергин: ана шоҳни қутлаётирлар,
Мен бўлмасам бунга балки диққат қиларлар,
Мен ҳам борай.

Воротинский
Жуда ёмон айёр тулки бу!

КЕЧАСИ. ЧУДО МОНАСТИРИДА БИР ҲУЖРА

(1603 йил)

ПИМЕН ЧОЛ, ухлаб ётган ГРИГОРИЙ

П и м е н (шам олдида ёзиб ўтиради)

Яна битта, энг охирги ривоят қолди.
Шундан кейин китобим ҳам тамом бўлади:
Мен гуноҳкор бандасига худо топширган
Бурч ўталди. Шунча замон шунча ишларга
Худойимнинг мени шоҳид қилиб қўйиши,
Хат битишни ўргатиши бежиз эмасди;
Бир кун келиб меҳнат севар биронта монах,
Менинг сер қунт, лекин беном ишимни топиб,
Менга ўхшаш чироғини ёндиради-да,
Сафҳалардан юз йилларнинг чангини артиб,
Бу ҳаққоний ривоятни қайтиб ёзади.
Майли, она ватанимнинг ҳақ динидаги
Авлодлари ўтмишлардан хабардор бўлсин;
Иш кўрсатган, шараф топган, яхшилик қилган
Буюк-буюк шоҳларини эслашиб турсин;
Қора юзли ва гуноҳкор шоҳлари учун
Худойимга ёлваришсин ма'рифат тилаб.

Қариганда мен янгидан яшайбошладим,
Ўтган замон кўз олдимда ясов тортади:
Ҳодисалар тўла кечмиш, гўёки океан,
Тўлқинлана-тўлқинлана ўтгани қачон?
Кечмиш энди индамайди, сукутга ботди:
Кўп кишилар хотиримдан фаромуш бўлган,
Менга етиб келган сўзлар унча кўп эмас,
Қолганлари қайтмас бўлиб кетдилар бутун...

Тонг отмоқда, тездан сўниб битажак чироғ —
Яна битта, энг охирги ривоят қолди.

(Езабошлайди)

Григорий (уйғонади)

Яна ўша тушни кўрдим! Бу гал учинчи!
Кўп ёмон туш!.. Чол бечора чироғ олдида
Яна ўша ёзувидан бош кўтармайди;
Уйқусираб, туни бўйи кўзни юммаган,
Унинг вазмин туришини қанча севаман.
Чин кўнглидан кечмишларга кўмилиб олиб,
Тарихларни ёзади у, неча марталар
Билайн деб қасд қилдимки, нима ёзади?
Татарларнинг у даҳшатли ҳукмронлигин?
Ё Иоаннинг ваҳшийларча жазоларидан?
Новгороднинг серхархаша йиғинларидан
Ё ватаннинг шарафидан? Фойда бермади:
На у чўзиқ манглайида на кўзларида —
Яширилган ўйларидан бир нишона бор.
Доим ўша, оғир, вазмин; ҳайбатли туриш.
Ёрлиқ ёзиб, соч оқартган котиб сингари,
Ҳақликка ҳам, ҳақсизга ҳам парво қилмайди,
Ёмонликка, яхшиликка лоқайд қарайди,
На ғазабни билади у, на марҳаматни.

Пи мен

Уйғондингми, ҳой биродар?

Григорий

Дуо қил мени,—

Покиза чол.

Пи мен

Болам, сенга — бугун ва эрта
Бутун умр худо ўзи меҳрибон бўлсин.

Григорий

Ҳеч тўхтамай ёздинг, ота, ором олмадинг,
Аммо менинг роҳатимни шайтони хаёл

Емон бузди, душман менга қутқилар солди.
Тушимда бир тик шотидан жуда баландга —
Бир минорга чиқиб эдим, ундан Москва
Чумолининг уясидек кўринар эди.
Пастда эса, кенг майдонда одам қайнаган,
Ҳамма мени эрмак қилиб, туртиб кўрсатган.
Ҳам уялар, ҳам қўрқардим, сўнгра у ердан
Бирданига йиқилдим-да, уйғониб кетдим...
Мен бу тушни бир гал эмас, уч топқир кўрдим
Ажиб ҳолми?

П и м е н

Йигитликнинг қони қайнайди:
Ибодат қил, ҳам рўза тут — кўнглингни покла,
Шундан кейин енгил-енгил тушлар кўрасан.
Мана мен ҳам, шундай кекса одам, ба'зида
Бенхтиёр уйқусираб, дармоним қуриб,
Кеч кирганда ибодатни қилмасам агар,
Уйқим анча бесаранжом, нотинч ўтади.
Гоҳ тўполон базмларни, гоҳ споҳларни,
Гоҳ шиддатли урушларни, гоҳ йигитликнинг
Телбаларча айшларини кўриб чиқаман.

Г р и г о р и й

Қандай қувноқ ўтказгансан йигитлигингни!
Қозон шаҳри олинганда аралашгансан,
Литвалини ҳайдагансан Шуйский блан,
Хўп кўргансан шоҳ Иоаннинг ҳашаматини.
Армонинг йўқ! Аммо менчи? Йигитлигимдан
Зоҳид бўлиб ҳужраларда умр ўтказдим!
Нечун мен ҳам урушларда маза қилмайин?
Нега шоҳлар не'матидан сероб бўлмайин?
Сенга ўхшаб мен ҳам кекса чол бўлганимда
Бу вафосиз дун'ёсидан қўл тортар эдим;
Зоҳидликнинг жандасини устимга ташлаб,
Хонақада чилла тутиб ўтирар эдим.

П и м е н

Мунча эрта кетдим гуноҳ олаmidан деб,
Тангри мени керагинча синамади деб,

Кўп нолима, э биродар; менга инонгил,
 Шуҳрат, ҳашам ҳамда аёл тойифасининг
 У бевафо муҳаббати — йироқдан ширин.
 Узоқ яшаб, кўп ишратлар сурган кишиман;
 Аммо лекин худо мени бу монастырьга
 Лойиқ кўрганидан бери чин роҳат топдим.
 Кечмишдаги чўнг шоҳларни ўйлаб кўр, ўғлим!
 Улардан зўр — худо эди; яна уларга —
 Ҳечким қарши чиқолмасди! Шунда кўпинча
 Тилла тожлар бошларига оғир келарди,
 У тожларни бир кулоҳга берар эдилар.
 Шоҳ Иоаннинг овунчоғи — руҳонийликнинг
 Меҳнатига ўхшайдиган машғулот эди.
 Мағрур дўстлар тўлиб-тошган катта ўрдаси
 Худди янги монастырьга айланган эди:
 Дўзахилар, дағал либос ва тақ'я кийиб,
 Товфиқ топган сўфи бўлиб келар эдилар;
 Шоҳ ўзичи? Мудҳиш соҳиб сингари эди
 Мен бу ерда, шу ҳужранинг худди ўзида,
 (У замонлар бу ҳужрада қаноат қули,
 Ҳаққоний зот Кирилл турди; ўшанда тангрим
 Бу дун'ёнинг фонийлигин билдирди менга).
 Ўша замон шоҳимизни кўриб эдим, у —
 Қўрқинч ўйлар, жазолардан чарчаган эди.
 Шоҳ Грозний ўйга ботиб, тек ўтирарди.
 Ҳузурида қимирламай тик турардик биз,
 Бизлар блан астагина суҳбат қиларди.
 Пирга ҳамда муридларга юзланиб, деди:
 «Э оталар, у кутилган кун ҳам келажак,
 Товфиқ излаб, мен бу ерга ҳозир бўламан.
 Сен, Никодим, ҳай сен, Сергей; сен ҳам; ҳай Кирилл,
 Сиз ҳаммангиз кулоқ беринг васиятимга:
 Юзим қора, гуноҳим кўп... бир бор келаман.
 Эзги отам, оёғингга йиқилиб туриб,
 Роҳибликнинг кисвасига сурунажакман».
 Шундай деди ҳашаматлик подшоҳимиз.
 Қандай ширин эди унинг айтган сўзлари!
 У йиғлади; биз ёш тўкиб дуолар қилдик;
 Худо унинг бесаранжом, осий кўнглига
 Севги берсин, меҳрибонлик нурини солсин.

Унинг ўгли шоҳ Фёдорчи? Тахтда ўтириб
Риёзатчи сўфийларнинг тинч ҳаётини
Тусар эди. Подшонинг ўрдасини у
Хонақага айлантириб юборган эди;
Унда унинг эзги кўнгли подшоликнинг
Оғир-оғир ташвишидан эзилмас эди
Унинг мундай ғариблиги худога ёқиб,
Худо унинг замонида бу рус элига
Осойишу-иқбол берди, ўлар чоғида —
Одам ҳайрон қолатурган му'жиза бўлди:
Ўлим кутиб ётар эди, ундан бошқага
Кўринмасдан, бир нуроний чол кириб келди,
Шоҳ ҳам дарҳол у чол блан сўзлаша кетди,
Чолни «улуғ патриарх» деб улуғлар эди,
Осмондан тушган бирон арвоҳмикан деб,
Ҳозир турган ҳамма одам қўрқувга тушди.
Нега десанг, ўша кун катта ҳазратни
Хонақада шоҳимиз ҳам кўрмаган экан!
Жон берди шоҳ... Шундан кейин бутун ўрдани
Ажойиб бир хушбўй тутди, шоҳнинг юзи ҳам
Офтобдек равшан бўлиб, чарақлаб кетди;
Унингдек шоҳ бизга энди ҳеч насиб бўлмас,
Пешонамиз қандай ёмон шўрлик эканки,
Гуноҳ қилиб, худойимнинг қаҳрига қолдик:
Шоҳни ўлдирган кишини, шоҳлик тахтига —
Олиб келдик.

Григорий

Азиз отам, анчадан бери,
Сўрамоқчи эдим сиздан — ёш шаҳзодамиз
Дмитрийнинг ўлимини; ўша кунларда
Сиз Угличда эдингиз-ку?

Пи мен

Ҳа эсимда бор!
Тангрим мени ҳунук ишга, қонли гуноҳга
Гувоҳ қилди. У вақтда бир гуноҳ қилиб
Угличдаги монастырьга ҳайдалган эдим.
Тун ярмида етиб бордим; эрталаб туриб
Ибодатга чиқсам, бирдан жомлар чалиниб,

Дод-вой бўлди. Чопишдилар ички ўрдага;
Мен ҳам чопдим. Бутун шаҳар ўша ердайди.
Пичоқланган ёш шаҳзода ерда ётарди:
Тепасида эс-ҳушидан ажралган она,
Момаси ҳам дод деб яна дун'ени бузган;
Жаҳли чиққан аламон ҳам — ана у динсиз,
Хиёнатчи энагани судраб юрибди...
Шу ҳангомга кириб келди Битяговский —
Қўрқув блан ранги ўчган; дарранда, хоин!
«Қотил ана, ана қотил!» деди барча халқ;
Бир нафасда йўқ этилди, кейин аламон —
Қолган учта қотилни ҳам ахтариб кетди;
У гўдакнинг совимаган тани устига
Уларни ҳам олиб келиб, ҳозир қилишди...
Қудратни кўр: бирданига гўдак силкинди!
«Тавба қил!» деб на'ра тортди бутун аламон;
У уч қотил болталарнинг ҳайбати блан —
Тавба қилиб — ҳамма гуноҳ Борисда — деди.

Г р и г о р и й

Неча ёшга кириб эди марҳум шаҳзода?

П и м е н

Етиларда; ўзи агар тирик бўлсайди —
(Ҳодисага ўн йил бўлди... йўқ, кўпроқ бўлди:
Ўн икки йил) сенга букун тенгқур бўларди,
Юрт сўрарди, фақат тақдир бошқача экан.
Тарихимни шу аламлик ҳикоя блан
Тугатаман бу дун'енинг корборидан —
Шундан бери қўл тортганман, ҳой Григорий,
Сен биродар, бир саводхон, мулла одамсан,
Бу тарихни сенга берай бандачиликдан,
Ибодатдан бўш вақтингда, бекорчиликда,
Маккорона ҳикмат сотмай, турмушда кўрган
Ҳар нарсангни шу тарихга ёзиб бор, я'ни:
Уруш, яраш, юрт тутуми хусусларини,
Авлиёлар каромати, му'жизасини,
Осмоний аломатлар ва нишонларни.
Энди мен ҳам чироғимни сўндириб, бир оз —

Ором олай... йўқ бўлмади: эрта бланги,
Ибодатга жом чалдилар... Осий қулларни —
Кечир, раббим!.. Григорий, таёғимни бер!

(Чиқади)

Григорий

Борис, Борис! Ҳамма сендан қўрқиб титрайди,
У бечора ёш гўдакнинг қора кунини
Ҳечким сенга эслатишга бетлоёлмайди!
Аммо лекин шу қоронғи ҳужрада зоҳид,
Сенинг учун кўп даҳшатли ҳукм ёзмоқда:
Ҳақ ҳукмидан қочиш мумкин бўлмаганидек,
Халқ ҳукмидан қочишинг ҳам мумкин бўлмайди.

ПАТРИАРХ ПАЛАТАЛАРИ

ПАТРИАРХ, ЧУДОВ МОНАСТИРИНИНГ ИГУМЕНИ

П а т р и а р х

Шундай қилиб, қочиб кетди денг, игумен бобо?

И г у м е н

Ҳа, қочиб кетди, тақсир. Бугун уч кун бўлди.

П а т р и а р х

Шайтон экан, баччағар! Қимнинг наслидан ўзи?

И г у м е н

Отрепьевлар наслидан, Галиция боярларининг авлоди. Қаерда бўлса ҳам, ҳарҳолда, болалигида таркидун'ё қилиб, Суздальдаги Ефимьев монастирида истиқомат қилган экан. У ердан чиқиб, турли-туман монастирьларда судралгандан кейин, охири бизнинг Чудов монастирига келиб қолди; у чоқларда ҳали ёш ва ақли бир жойда қарор топмаган эди, шу сабабдан бошқа солиҳ ва муттақий халифаларимиздан Пимен чолга топширдим. Боланинг дурустгина саводи бор эди; бизнинг қайғуномаларимизни ўқиб, яхши-яхши муножотлар ёзарди; энди ма'лум бўлдики, бутун у илмларни раҳмон эмас, шайтон берган экан...

П а т р и а р х

Дод бу саводхонларнинг дастидан! Нималарни ўйлаб чиқаради булар! Москвага шоҳ бўлар эмиш! Оҳ, шайтон

олати! Лекин бу тўғрида шоҳга арз қилишнинг ҳожати йўқ; шоҳ бобони ташвишга солиш нега керак? Шу қочиш ҳодисасининг ўзини муншийлардан Смирнов ёки Ефимьевга айтиб қўйилса кифоя: О, бадбахт кофир! Москвага шоҳ бўламан эмиш! Бу душман иноғини албатта қўлга тушириб, умрбод Соловецкийга бадарга қилиш керак. Куфр эмасми бу ахир, игумен бобо?

Игумен

Куфр, тақсир, куфр, бориб турган куфр.

ШОХ ПАЛАТАЛАРИ

Икки дастурхончи

Б и р и н ч и

Шоҳ қаерда?

И к к и н ч и

У ўзининг оромгоҳида;
Яна битта фолбин келди... Уша блан банд.

Б и р и н ч и

Унинг севган сўзлари ҳам мана булар-ку:
Азайимхон, эмчи, фолбин, бахши, парихон.
Бўйга етган кўркам қиздек фол очиради
Ҳайронманки, фол очириб нима кўради?

И к к и н ч и

Ана ўзи келаётир. Сўрасакмикан?

Б и р и н ч и

Қандай хафа!

(*Чиқади*)

Ш о ҳ (*киради*)

Бу юқори мансабга чиқдим;
Олти йилки,— тинчлик блан шоҳлик қиламан;
Эссизларки, кўнглим бетинч, шундай эмасми;

Биз ёшликда ҳою-ҳавас гадоси бўлиб,
Уни тоза ахтарамиз, лекин кўп калта —
Комимизга бир эришсак, ҳаваслар қонса,
Шунда дарҳол совиймиз-да, тўйиб қоламиз?
Фолчиларнинг менга «узун умр кўрасиз,
Осойишта юрт сўрайсиз» дейиши бекор;
На ҳукумат, на-да ҳаёт қувонтиради;
Осмондан бало-қазо келадигандек...
Мен толи'сиз. Ўйладимки, ўз фуқаромни
Мамнун қилсам, шараф блан юқорилатсам,
Кўп муҳаббат аён қилиб ўзимга тортсам,
Йўқ, бўлмади, бу ҳимматни кейинга қўйдим:
Подшони тирик чоғда эл севмас экан;
Подшони ўлгандан сўнг севар эканлар.
Халқ алқаса ёки аччиқ фарёдлар қилса,
Кўнглимизнинг юмшариши — жиннилик экан!
Худо бизнинг элимизга очлик юборди,
Халқ қийналиб жон бераркан, фар'ёдлар қилди;
Ғалла тўла омборларни очдириб қўйдим,
Олтин сочдим, кўпларига иш топиб бердим;
Аччиғланиб сўкди мени яна ўша халқ!
Олов чиқиб, халқнинг уйи кулга айланди,
Мен қайтадан янги уйлар солдириб бердим.
«Ўт қўйди» деб мени сўкди яна ўша халқ!
Қора халқ шу, ундан нечук ихлос кутасан?
Оиламдан кўнглимга бир қувонч кутардим,
«Яхши эрга берай, қизим қувонсин!» дердим.
Ўлим келди бўрон каби олди куёвни...
Шу ерда ҳам халқнинг оғзи менга очилди:
Қиз шўрликнинг эрга тегмай тул қолишини
Мендан кўрди, мен бечора отадан кўрди...
Қим ўлса ҳам уни яшрин ўлдиручи мен:
Мен тезлатдим ўлимини, гўё Фёдорнинг,
Ўз синглимдек маликага, ювош ва ҳалим
Роҳибага заҳар берган менман... Бутун мен!
Оҳ! Биламан: бу дунёнинг қайғуларидан
Бизга юпонч берадиган ҳечбир нарса йўқ,
Ҳечнарса йўқ, ҳечбир нарса... магар бир виждон!
У пок бўлса, у албатта ёмонликларга,
Қора туҳматлардан бутун зўр келади-ку;

Лекин унда бир кичкина доғ бўлса агар,
Биргина доғ тасодифан илашган бўлса,
Унда — ёмон! Худди ўлим яраси каби —
Қўнгилларни ёндиради, заҳар қуяди,
Та'на тоши, болға каби, қулоқни ейди,
Қўнгил айниб, бош айланиб, кўзлар тинади;
Кўз олдидан қонга ботган гўдак кетмайди...
Қочсам дейсан, қай ерга ҳам қочасан?.. Мудҳиш!
Шундай қилиб, пок бўлмаган виждоннинг шўри!

ЛИТВА ЧЕГАРАСИДА БИР МАЙХОНА

МИСАИЛ блан ВАРЛААМ, ДАРБАДАР ДЕВОНАЛАР;
ГРИГОРИЙ ОТРЕПЬЕВ оддий фуқаро либосида; БЕКА.

Б е к а

Эй девона боболар, сизни нима блан сийласам экан?

В а р л а а м

Худонинг еткизгани блан, бека, майнинг йўқми?

Б е к а

Нега бўлмасин, боболарим! Ҳозир олиб чиқаман.

(Чиқади)

М и с а и л

Нега сен тунтайиб ўтирибсан, биродар? Литва чегараси деб ўлган эдинг, ана — Литва чегараси.

Г р и г о р и й

Литва тупроғига ўтиб олмагунимча хотиржам бўлмайман.

В а р л а а м

Литвани мунча яхши кўриб қолибсан? Мана биз, Мисаил бобо блан мен гуноҳкор банда, монастырьдан қочган кунимиздан бери ҳечнарсанинг ташвишини қилмаймиз. Литва элими, рус ерими, ҳо нари, ҳо бери — бизга барибир, майдан шимир! Ана май! Ҳай, ҳай!

Мисаил

Қотирдинг, Варлаам бобо, қотирдинг!

Бека (киради)

Мана май, айланай боболар, ичинглар омонликка!

Мисаил

Қуллуқ, синглим, худо ярлақасин.

(Монахлар ичишади, Варлаам чўзиб қўшиқ айтади)

Варлаам

«Любам, жон Любам, севгилим»

(Григорийга) ҳой, нега сен биргалашиб айтмайсан, косани бўшатмайсан?

Григорий

Хохламайман.

Мисаил

Ихтиёр ўзингда...

Варлаам

Маст киши — ишратга банда, Мисаил бобо! Хўп ичайлик шу бугун, майфуруш дилбар учун...

«Бир қия боқсанг-чи, ей гулим...»

Ҳой Мисаил бобо, май бўлса ичаман, ичмагандан кечаман! Мастлик, сурур — бир бошқа, кибру-ғурур — бир бошқа! Биздек яшамоқчи бўлсанг — кел, марҳамат қил; бўлмаса кет, йўқол: масхаравоз ҳечвақт попга ошна бўлолмайди.

Григорий

Ичкину, жўшиб ичма, ақлингни қўшиб ичма! Қўрасанми, гоҳ-гоҳ мен ҳам созлаб гапиришни биламан!

Варлаам

Ақлимни ичиб нима қилибман мен?

Мисал

Қўй Варлаам бобо, унга тегма.

Варлаам

Бу қандай сўфилик, азбаройи худо? Бизга улфат бўламан деб ўзи ёпишди, ўзи ким, қаердан — ҳечким билмайди, яна тагин кеккайишини айтмайсанми?..

(Ичиб куйлайди)

«Бир йигит бор эди дун'ёдан кечган...»

Григорий *(бекага)*

Бу йўл қаерга боради?

Бека

Литвага, Луй тоғларига боради, яхши йигит.

Григорий

Луй тоғи узоқми бу ердан?

Бека

Йироқ эмас, кечга етиб борса бўлади-ку, шоҳнинг тўсқовуллари, ундан кейин пойлоқчи миршаблари ёмон.

Григорий

Нима, нима? Тўсқовуллар? У нимаси?

Бека

Москвадан аллаким қочибди, ҳаммани ушлаб, қараб ўтказилсин деган буйруқ келипти.

Григорий *(ўз-ўзига)*

Ана холос, мана бу тамошани кўринг энди!

Варлаам

Ҳой ўртоқ! Сен бизнинг бекага тоза ёпишиб олдинг-ку. Мундан чиқадики, сенга арақжон эмас, ёри-жонон керак экан: жойида биродар, жойида! Ҳаркимнинг

одати бошқа. Биз бўлсак, Мисаил бобо иккимиз биргина нарсани биламиз — арақни ичиб кайф қиламиз, ичиб бўлиб косани тўнкарамиз, шундай қилиб мастуласт кун кўрамиз!

Мисаил

Қотирдинг, Варлаам бобо, қотирдинг.

Григорий

Қим керак экан уларга? Қим қочибди Москвадан?

Бека

Худо билади уни: ўғрими, қароқчими,—аммо лекин бу жойларда ҳозир тўғри одамларга ҳам кун қолмади: — нима чиқади бундан дерсан, ҳечнарсачиқмайди: балонинг уруғини ҳам тутолмайдилар. Литвага шу катта йўлдан бошқа йўл қуриб кетибдими? Мана шу ернинг ўзидан чапга қайрилсанг, қарағайзордан ўтиб Чекан ариқнинг бўйида кичкинагина бир ибодатхонага етасан: ундан нари кўл бўйлаб Хлопинага етасан. Хлопинадан бирпасда Захаровга ўтасан, у ерда ҳарқандай ёш бола ҳам сени Луй тоғига олиб бориб қўяди. Бу миршабларнинг ўтган-кетганнинг та'бини хира қилиши, ундан кейин биздек камбағалларни қоқлашдан бошқа ишлари йўқ! (*Шарпа.*) Яна нима бало бўлди! Вой шўрим, ўша ўлгирлар келишди! Айланиб юришипти...

Григорий

Бека, уйингизда бошқа биронта пана бурчак йўқми?

Бека

Йўқ, жонгинам, ўзимга беркинадиган жой топсам ҳам жон дердим. У айланиб юришлари «хўжа кўрсин»га, холос, бўлмаса нон бериб, май бериб, яна нималар бериб — етказолмайсан. Илоҳим ер ютсин ла'натиларни! Илоҳим...

(*Миршаблар киришади*)

Миршаб

Омонмисан, бека?

Б е к а

Хуш келдингиз, азиз меҳмонлар, марҳамат қилинглр.

Б и р м и р ш а б (*яна бирига*)

Эҳҳа-а! Бу ерда базми жамшид қурилибди-ку! Индама, бизга ҳам бир нима чиқадиганга ўхшайди. (*Монахларга*) Сиз қандай одамлар бўласиз?

В а р л а а м

Биз яратганнинг қуллари, худо деган эрлармиз, қишлоқма-қишлоқ юрамиз, христиан черкови учун хайру-эҳсон йиғамиз.

М и р ш а б (*Григорийга*)

Сенчи?

М и с а и л

Бизнинг улфатимиз...

Г р и г о р и й

Шаҳарлик бир фуқароман; бу боболарни чегарагача узатдим, энди уйимга қайтаман...

М и с а и л

Демак сен айнибсан-да...

Г р и г о р и й (*оҳиста*)

Жим тур!

М и р ш а б

Бека, майдан олиб чиқ, мана бу боболар блан бирга ичишиб, бир суҳбатлашайлик.

Я н а б и р м и р ш а б (*оҳиста*)

Бу йигит қупқуруққа ўхшайди, ундан бир нарса чиқмас; аммо мана бу чоллар...

Б и р и н ч и

Жим тур, уларни ҳозир қўлга туширамиз,— Хўш боболар қалайсиз? Қасбу-корлар қалай?

В а р л а а м

Маза йўқ, болам, маза йўқ! Бу замонда христианлар ҳам ёмон бахл бўлиб кетишди: пулни яхши кўришади, пулларини беркитишади. Худо йўлига жуда оз беришади. «Мусаллат айлагай, бу олам аҳлига балосини». Ҳамма савдо-сотиқ блан, дун'ё гами блан овора, фақат бу дун'ёнинг роҳатини ўйлаб, тонгла маҳшар кунини эсдан чиқарадилар, юриб-юриб, сўраб-сўраб, ба'зида, уч куннинг ичида ҳам тўрт пул тополмайсан. Шундай гуноҳи азимки! Бир ҳафта, икки ҳафта ўтади, халтага қарасанг, тушган маблағ шуқадар озки, монастырьга кўрингани ҳам уяласан; нима чора? Камоли хафа бўлганингдан тушган маблағни ҳам ичиб тамомлайсан; хафачиликдан бошқа гап йўқ. Оҳ, аҳвол ёмон, бизнинг сўнг кунларимиз келганга ўхшайди. . .

Б е к а (йиғлайди)

Худоё ўзинг ярлақа, ўзинг нажот бер!

*(Варлаам сўзларкан, биринчи миршаб
Мисаилга кўп тикилади)*

Б и р и н ч и м и р ш а б

Алёха! Подшонинг ёрлиғи ёнингдами?

И к к и н ч и м и р ш а б

Ёнимда.

Б и р и н ч и

Бер менга.

М и с а и л

Сен нега менга мунча тикилиб қарайсан?

Б и р и н ч и

Қараганимнинг сабаби шуки, Москвадан ёмон бир зиндиқ одам қочибди, Гришка Отрепьев деган, хабаринг борми бундан?

М и с а и л

Хабарим йўқ.

М и р ш а б

Хабаринг йўқми? Яхши: ўша қочган зиндиқни тутиб олиб дорга осилсин деган мазмунда шоҳдан буйруқ бор. Бундан ҳам хабаринг йўқми?

М и с а и л

Йўқ.

М и р ш а б (*Варлаамга*)

Хат ўқишни биласанми?

В а р л а а м

Ешлигимда билардим, аммо эсимдан чиқиб кетган.

М и р ш а б (*Мисаилга*)

Сенчи?

М и с а и л

Худо бермади.

М и р ш а б

Ундай бўлса, мана сенга шоҳнинг ёрлиғи.

М и с а и л

Нима қиламан мен буни?

М и р ш а б

Менинг фаҳмимча, ўша қочган зиндиқ, ўғри-мут-таҳам — сенсан.

М и с а и л

Мен? Худо сақласин! Нима деганинг бу?

М и р ш а б

Шошма! Эшикни тўс! Мана ҳозир тўғрилаймиз.

Б е к а

Оҳ, бу ла'нати золимлар! Бу сўфи бобони ҳам тинч қўймайдилар.

М и р ш а б

Ким бор саводлик?

Г р и г о р и й (*олдинга чиқади*)

Мана мен.

М и р ш а б

Ана холос! Ким та'лим берган?

Г р и г о р и й

Маҳалламизнинг сўфиси.

М и р ш а б (*ёрлиқни унга узатади*).

Овозингни чиқариб ўқи!

Г р и г о р и й (*ўқийди*)

«Чудова монастирининг ноқобил халифаси бўлган Григорий ўзи Отрепьевлар наслидан, зиндиқлик тариқига кириб ва шайтоннинг макрига алданиб, ҳархил вос-вос фикрлар ва дин йўлидан хориж да'волар ила эзги одамларни осийлик ва қонунсизликка мойил айламакка жур'ат қилди. Олинган ахборотга қараганда, мазкур, я'ни ла'наткарда Гришка Литва чегарасига қочибдир...»

М и р ш а б (*Мисаилга*)

Нечук сен бўлмайсан?

Г р и г о р и й

«...ва шоҳ фармон қилдиким, мазкурни ушлансин...»

М и р ш а б

Ва осилсин.

Г р и г о р и й

Мунда «осилсин» дегани йўқ.

М и р ш а б

Елғон айтасан, ҳарқандай сўзни хатга битмайдилар. Ушлансин ва осилсин деб ўқи!

Григорий

«...ва осилсин», «Мазкур ўғри Гришканинг ёши...
(*Варлаамга қараб олиб*) элликдан ошган, ўрта бўйли,
сийқа пешонали, оқ соқол, қорни пўрдоқроқ...»

(*Ҳамма Варлаамга қарайди*)

Биринчи миршаб

Йигитлар! Гришка шу! Ушлаб боғланг буни? Билмабман, пайқайолмабман-а.

В а р л а а м (*қоғозни тортиб олади*)

Осилманг менга итваччалар! Нега Гришка бўлайин? Нечук? Эллик яшар, оксоқоллик, қорни пўрдоқроқ эмиш! Йўқ, биродар! Мен блан ўйнашишга ёшлик қиласанлар! Мен кўпдан бери хат ўқиганим йўқ: аммо иш мунақа, сиртмоққа оид бўладиган бўлса бир илож қилиб, таталаб бўлса ҳам ўқийман. (*Бўлиб-бўлиб ўқийди*) «...аммо мазкурнинг ёши... йигирмада», Хўш, биродар? Қани бу ерда эллик? Йигирма-ку!

Иккинчи миршаб

Ҳа, айтганча, йигирма эди. Бизга ҳам шундай деган эдилар.

Биринчи миршаб (*Григорийга*)

Сен, биродар, ҳазилкаш одамга ўхшайсан.

(*Ўқиш чоғида Григорий бошини қуйи солиб, қўлини қўйнига суқиб туради*).

В а р л а а м (*давом этади*)

«Аммо мазкур паст бўйлик, кенг кўкраклик, бир қўли иккинчи қўлидан калтароқ, кўк кўз, малла соч, юзида холи бор, пешонасида яна бир дона холи бор». Бу дўстим, сен ўзинг эмасмисан?

(*Григорий бирданига ханжар суғиради. Ҳамма унга йўл беради, у деразага ўзини уриб қочади*)

Миршаблар

Ушла! Ушла!

(*Ҳамма тартибсиз югуради*)

МОСКВА. ШУЙСКИЙНИНГ ҲОВЛИСИ

ШУЙСКИЙ, МЕҲМОНЛАР кўп. Кечки овқат.

Ш у й с к и й

Вино беринг!

(Ўрнидан туради, унга эргашиб ҳамма туради)

Қани, азиз меҳмонларимиз.

Энг сўнгги жом! Муножотни бошла, ҳой бола!

Б о л а

Эй ҳар ерда, ҳозир бўлган ҳолиқи кавнайин,*
Қулоқ бергил бандаларнинг ниёзларига:
Шоҳимизнинг иқболини сўраймиз сендан —
Ўзинг берган, диёнатли подшоҳимиз,
Христиан оламининг мутлоқ амири;
Сақла уни ўз қасрида, жанг майдонида,
Сафарларда ва ҳам роҳат ётоқларида.
Нусрат бергил, душманлардан ғолиб бўлсин у.
Бу денгиздан у денгизга етсин шуҳрати.
Омон бўлсин, унсин, ўссин бола-чақаси,
У авлоднинг эзги шоҳи бутун дун'ёга
Соя солсин: бизга, я'ни ўз қулларига
Аввалгидай саҳоватли, раҳмдил, мушфиқ
Ва бардошли бўлсин; сўнгсиз ҳикматларининг
Чашмалари оқсин бизга; шу тилак блан

* Икки дун'ени яратучи.

Сенга я'ни ер ва кўкнинг подшосига,
Елворамиз биз шоҳона қадаҳ кўтариб!

Ш у й с к и й *(ичади)*

Кўп яшасин бизнинг улуғ подшоҳимиз?
Кечирингиз, эй ҳурматли, азиз меҳмонлар;
Менинг нону-намагимни қайтармадингиз,
Куллуқ сизга! Кечирингиз, роҳат кечалар!

*(Меҳмонлар чиқишади, мезбон уларни эшик олдигача
узатиб чиқади)*

П у ш к и н

Энди кетишди-я! Хўш, князь Василий Иванович,
мен, бизга бугун гаплашувга ҳам фурсат бўлмас, деб
ўйлаб эдим.

Ш у й с к и й *(хизматкорларга)*

Нега бақрайиб турибсиз? Хўжаларингизнинг гап-
ларига яширинча қулоқ солишдан бошқа ишингиз йўқ.
Дастурхонни йиғиштиринг-да, йўқолинг бу ердан, хўш
нима гап, Афанасий Михайлович?

П у ш к и н

Шундай ажиб янгиликки, сра сўраманг,
Краковдан, Гаврил Пушкин — менинг жияним,
Менга нома юборибди — чопар орқали.

Ш у й с к и й

Хўш?

П у ш к и н

Жуда ҳам қизиқ хабар ёзади жиян,
Грознийнинг ўғли... шошманг...

(Эшикка бориб қараб келади)

Гўдак шаҳзода,
Годуновнинг амри блан боши кесилган...

Ш у й с к и й

Бу эски гап.

П у ш к и н

Сабр қилинг, сиз шошмай туринг:
У ўлмаган.

Ш у й с к и й

Йўғ-эй! Ростми? Мана бу қизиқ!
Шаҳзода соғ! Бу чинакам ажойиб хабар.
Шугинами?

П у ш к и н

Охиригача эшитсангизчи.
Қим бўлса ҳам: қутқарилган шаҳзодамизми,
Ёки унинг сувратига кирган арвоҳми,
Е жур'атли бир ёлғончи, беюз каззобми,—
Ҳарҳолда бир Дмитрийнинг чиққани ма'лум.

Ш у й с к и й

Э, бекор гап.

П у ш к и н

Бош ўрдага борганларини,
Литванларнинг а'ёнлари сафидан ўтиб,
Тўппа-тўғри ич ўрдага кирганларини
Пушкин ўзи ўз кўзила аниқ кўрипти.

Ш у й с к и й

У ким ўзи? Қайдан чиққан?

П у ш к и н

Ҳечким билмайди.
Шу ма'лумки: у, бир замон Вишневецкий—
Деганларда қарол экан касал чоғида.
У, руҳоний бир бобога ёрилган экан.
Қимлигини билиб олгач, у мағрур пан ҳам,
Яхши қараб, касалидан тузатиб, уни —
Сигизмундга олиб бориб, кўрсатган экан.

Ш у й с к и й

Унинг ўзи тўғрисида нима дейдилар?

П у ш к и н

Уни эпчил, эсли, дилкаш одам дейдилар,
Севар эмиш ҳамма! Москва қочоқларини
Ром қилипти: латинларнинг руҳонийлари
У блан бир; қирол уни яхши кўрармиш!
Қирол унга ёрдам ва'да қилган, дейдилар.

Ш у й с к и й

Бутун булар, ҳой биродар, шундай гапларки,
Эшитганда, беихтиёр, бош айланади.
Ҳеч шубҳасиз, унинг шоҳман дегани ёлғон,
Аммо иқрор қиламанки, хавфу-хатар бор.
Муҳим хабар! Агар элга еткундек бўлса
Жуда катта ҳодисалар бўлиши мумкин.

П у ш к и н

Шундай катта ҳодисаки, шунчалар эсли —
Шоҳ Борис ҳам тожу-тахтни сақлаёлмайди.
Ажаб бўлди! У ўзи ҳам мудҳиш Иван* дай
Подшолик қилаётир (тушга кирмасин!).
Дуруст, бизда ошкора ўлдиришлар йўқ?
Қонли қозиқ тепасида, эл-халқ олдида,
Биз Исога йиғламаймиз — шафоат тилаб;
Куйдириш йўқ зўр майдонда бизни, шоҳ ўзи
Ўз ҳассаси блан чўғни кавлаб турмайди.
Лекин ожиз ҳаётимиз хавфдан холийми?
Бизни ҳар куни подшонинг қаҳри кутади.
Зиндон, Сибирь, кулоҳ-жанда ёки кишанлар,
Қолаберса очдан ўлиш ёки бир сиртмоқ.
Орамизда донг чиқарган авлодлар қани?
Қани князь Сицкийлар, ҳам Шестуновлар?
Қани юртнинг умидлари — у Романовлар?
Зиндонларда, сургунарда қийноқ-азобда.

* Иван Грозний.

Шошмай туринг: у кунларни сиз ҳам кўрарсиз.
Уйлаб кўринг: биз бу ерда, Литва сингари,
Хоин қуллар томонидан қамалган бўлсак!
Ҳамма одам хиёнатга ҳозир, барчаси
Ҳукуматга виждонини сотган бир ўғри.
Ёзмишимиз арзимас бир тўрага боғлиқ,
Ваҳоланки уни бизлар йўқ қилсак!— деймиз.
Юрьев деган байрамимиз йўқ қилинмоқчи:
Уз молимиз, мулкимизга эга эмасмиз.
Эринчоқни ҳайдолмаймиз, балки чор-ночор,
Тўйғазишга сиз мажбурсиз, уни янгилаш
Мумкин эмас. Йўқ десангиз — каттакон жазо!
Айтиб беринг: шоҳ Иваннинг вақтида мундай
Жабри жафо бор эдими? Юртга осонми?
Юртдан сўранг. Уялган шоҳ — Юрьев кунини
Қайтармоқчи бўлиб юртга ва'да берсами,
Унда кўринг тамошани.

Ш у й с к и й

Гапинг рост, Пушкин,
Менга қара, энди бизлар бу тўғриларда
Гапиришни бас қилайлик ҳозирча.

П у ш к и н

Тўғри,
Билиб қўйинг. Сиз бир эсли, зийрак одамсиз,
Суҳбатингиз мени доим хурсанд қилади:
Қўнглим, агар: бир нарсадан сал ташвиш қилса,
Сизга айтиб ёзилмасам, чидаёлмайман.
Боз устига асалингиз, хушхўр пивонгиз —
Бугун менинг тилларимни кўп қалдиратди...
Хайр, князь!

Ш у й с к и й

Хайр дўстим, кўришгунча, хайр!
(Пушкинни узатади).

ШОҲНИНГ ПАЛАТАЛАРИ

ШАҲЗОДА география харитаси чизиб ўтиради.
МАЛИКА (ШОҲНИНГ ҚИЗИ), унинг энагаси

К с е н и я *(портретни ўқиб)*

Эй менинг сеvimли куёвим, чиройли шаҳзода, менга, ўз қайлиғингга эмас, қора гўрларга, бегона, тупроқларга насиб бўлдинг. Ҳечқачон юпанишни билмасдан, умрбод сени соғиниб йиғлаб ўтажакман.

Э н а г а

Бас энди, маликам! Қизнинг кўз ёши шабнамга ўхшайди: офтоб чиқади, шабнам қуриydi. Бошқа битга чиройли, хушмуомила куёвга тегиб оласан, уни ҳам севиб қоларсан, бебаҳо болам, шу блан шаҳзода ҳам эсингдан чиқиб кетар.

К с е н и я

Йўқ, энажон! У ўлган бўлса ҳам, мен унга вафо қиламан.

(Борис киради)

Ш о ҳ

Хўш, Ксения? Ширин қизим, кўз қорачиғим?
Чимилдиққа кирмай туриб тул қолган болам,
Сен ҳалиҳам раҳматликни ўйлаб йиғлайсан.
Жоним болам! Иқболингиз ва бахтингизга —
Сабаб бўлай деган эдим, тақдир қўймади.

Худойимга юзим қора бўлса керакки,
Сени бахтли, саодатли қилаолмадим.
Эй ма'сум қиз, ўз-ўзингни нега қийнайсан?
Сенчи, ўғлим, шуғлинг нима? Хўш, бу — нимаси?

Ф е о д о р

Москванинг харитаси; буюк юртимиз
Бошдан-оёқ кўринади: мана Москва,
Бу — Новгород, бу Астрахань, мана бу — денгиз;
Бу — Пермьнинг қўл тегмаган кенг ўрмонлари,
Мана — Сибирь.

Ш о ҳ

Бу нима, бу — илон изидек.
Эгри бугри буралган.

Ф е о д о р

Бу — Волга, дар'ёмиз.

Ш о ҳ

Жуда яхши! Ўқиганнинг натижаси бу!
Ўлкамизни — чегараси, шаҳри, сойини —
Осмондан қарагандай кўриб турасан.
Ўқи, ўғлим, билим ўзи шундай нарсаки —
Тирикликда кўп мушкулни осон қилади.
Бир кун келиб, балки тезда, мана бу сенинг
Харитага сан'ат блан чизган жойларинг
Ўз ҳукмингга, фармонингга тоби' бўлажак!
Ўқи, ўғлим бу давлатни идора қилиш
Ҳунарини жуда яхши ўрганажаксан.

(Семён Годунов киради)

Мана Годунов, менга арзи борга ўхшайди.

(Ксенияга)

Жоним қизим, энди киргил ўз хонангга сен,
Кечир, тўхлим, худо ўзи тасалли берсин.

(Ксения, энагаси блан бирга чиқиб кетади)

Қани, Семён, нима дейсан? Гапир!

Семён Годунов

Шу саҳар
Тонг чогида Шуйскийнинг ва ҳам Пушкиннинг
Одамлари менга хабар топиб келдилар.

Ш о ҳ

Хўш?

Семён

Пушкиннинг хизматкори хабар бердики,
Кеча саҳар Краковдан Пушкинникига
Чопар келган, бирон соат ўтгандан кейин —
Нома олмай яна қайтиб жойига кетган.

Ш о ҳ

У чопарни ушлаш керак.

Семён

Одам юбордим.

Ш о ҳ

Шуйскийчи?

Семён

Кеча у ҳам ўз дўстларини —
Ака-ука Милославлар, Бутурлинларни
Салтиковни ҳам Пушкинни ва бошқаларни —
Меҳмон қилган: меҳмонлари кеч тарқалишган.
Фақат Пушкин ёлғиз қолиб, Шуйский блан,
Алланима хусусида узоқ гаплашган.

Ш о ҳ

Шуйскийга тезлик блан бир одам юбор!

Семён

Шу ерда у, подшоҳим.

Ш о ҳ

Бу ерга чақир.

(Семён чиқади)

Литва блан муносабат! Бу қандай гап бу? ..
Мен сезмайман Пушкинларни — ис'ёнчи авлод;
Шуйскийга ишонишлик сра бўлмайди:
Писмиқ ўзи, лекин жасур ва маккор одам...

(Шуйский киради)

Сенинг блан сўзлашмоқчи эдим, ҳой князь,
Аmmo ўзинг бир иш блан келдинг шекилли,
Майли энди, олдин сендан сўз эшитайин.

Ш у й с к и й

Подшоҳим: менинг бурчим муҳим хабарни
Сизга айтмоқ.

Ш о ҳ

Қани, сўйла: қулоғим сенда.

Ш у й с к и й

(Шаҳзода Феодор томонга имо қилади)

Подшоҳим. . .

Ш о ҳ

Сен ҳарқандай хабар сўйласанг,
У хабардан воқиф бўлсин шаҳзода, сўйла.

Ш у й с к и й

Подшоҳим, хабар келди Литвадан...

Ш о ҳ

Кеча

Кеч пайтда Пушкин олган хабар эмасми?

Ш у й с к и й

Ҳамма гапни билар экан! — Подшоҳим мен,
Бу сирлардан хабарингиз йўқ деб ўйладим.

Ш о ҳ

Унда гап йўқ! Қнязь, менга ҳарбир хабарни
Билиш керак: йўқса асл ҳақиқат бизга —
Очилмайди.

Ш у й с к и й

Мен билганим фақат шугина:
Краковда биров шоҳлик да'во қилипти,
Қирол блан панлар унга ён босишипти.

Ш о ҳ

Нима дейлар? Қим эмиш у — тож да'вогари?

Ш у й с к и й

Хабарим йўқ.

Ш о ҳ

Хўш, нега у хавфлик экан?

Ш у й с к и й

Подшоҳим, давлатлари шубҳасиз, маҳкам;
Шафқат блан тақво блан, мурувват блан —
Фуқарони ўзингизга боғлаб олгансиз,
Лекин нодон фуқарони яхши биласиз:
Хиёнатчи, бағоватчи, хурофотчи у;
Қандай мавҳум умид бўлсин, тез ишонади;
Бир нафаслик талқинларга дарров учади;
Ҳақиқатни эшитмайди, писанд қилмайди,
Бўлар-бўлмас афсонага берилади у,
Унга шундай безбетларча дадиллик ма'қул.
Агар ўша яланг оёқ, дарбадар ҳам қул
Агар Литва чегарасидан ўтса буёққа,
Юртга яна ёйилади Дмитрий номи,
Телба халқ ҳам эргашади ўша саёққа.

Ш о ҳ

Нима, нима? Дмитрийми? Уша гўдак-а!
Дмитриймиш... Сен, шаҳзода, чиқиб тур бир оз.

Ш у й с к и й
Шоҳ бўзарди: ишлар ёмон!

Ф е о д о р
Э подшоҳим,
Рухсат бўлса...

Ш о ҳ
Йўқ бўлмайди, ўғлим, чиқиб тур.
(Феодор чиқиб кетади)
Дмитриймиш!..

Ш у й с к и й
Шоҳ ҳечнарсa билмаган экан.

Ш о ҳ
Князь! Ҳозир, ҳеч тўхтовсиз чора кўрилсин:
Тўсқовуллар қўйиб, Литва чегаралари
Беркитилсин, ҳечбир жонни чегаралардан
Ичкарига қўйилмасин; Польшадан бизга
Бир қуён ҳам ўталмасин, битта қарға ҳам
Краковдан бизга учиб ўтмасин, бор, чиқ.

Ш у й с к и й
Хўп, чиқаман.

Ш о ҳ
Бир оз тўхта! Бу келган хабар
Ажойиб-а? Умрингда ҳеч эшитганмисан:
Улган киши ўз гўридан тирилиб чиқиб,
Юрт сайлаган, қонун блан сайланган шоҳни,
Патриархдай улуг одам тож қўйган шоҳни —
Тергар экан? Ажойиб-а? Жуда қизиқ-а?
Нима дединг? Кулгиликми? Нега кулмайсан?

Ш у й с к и й
Менми, шоҳим?..

Ш о ҳ

Гапни эшит, князь Василий:
Бир кун менга дедиларки, ўша болани...
Йўқ, айтганча: ўша бола дун'ёдан ўтгач
Сен терговга борган эдинг; мен сендан энди
Тангри учун, салиб учун сўрайман, айтгил,
Ҳақиқатни, инсоф блан, менга сўзлагил:
У болани ўзинг кўриб таниганмидинг?
Бошқа бола эмасмиди? Жавоб бер менга.

Ш у й с к и й

Валлоҳ, биллоҳ...

Ш о ҳ

Йўқ, эй князь, онт керак эмас,
Жавоб керак: шаҳзоданинг ўзимиди?

Ш у й с к и й

Ҳа, ўзи эди.

Ш о ҳ

Ўйла, князь, кечиришга ва'да бераман,
Бурун ёлғон айтган бўлсанг, беҳуда ерга
Қийнамайман. Аммо лекин ҳозир мен блан
Ўйнашмоқчи бўлсанг, ўғлим Феодор жонига
Онт бўлсинки, сенга ёмон азоб бераман,
Шундай азоб бераманки, мудҳиш шоҳ Иван
Ўз гўрида, қўрққанидан, қалтираяжак!

Ш у й с к и й

Азоб майли, подшоҳим, ғазаб қилмангиз
Қандай жур'ат қилоламан сизни алдашга?
Дмитрийни танимаслик бир даражада
Алданишим мумкинмикан? То уч кунгача,
Углич, халқи блан бирга Соборга бориб,
Ҳар кун унинг ўлигини кўриб келардим.
Атрофида, халқ томондан уриб ташланган
Ўн уч киши ётар эди, ҳамма ўликлар

Бўй чиқариб, бузилишга бошлаган эди.
Шаҳзоданинг гўдак юзи нурлик ҳам тоза,
Худди ухлаб ётган каби мулойим эди.
Яра чуқур, лекин янги, қони қотмаган.
Юзларининг белгилари ҳеч ўзгармаган.
Ҳеч гумон йўқ, подшоҳим, гўдак Дмитрий
Тек ётибди ўз гўрида.

Ш о ҳ (тинч)

Хўп, сенга жавоб.

(Шуйский чиқиб кетади)

Оҳ, бу фалак!.. Нафасимни бир оз ростлайин —
Менга шундай туюлдики, бутун қонларим
Юзга тепиб, сўнгра бирдан яна тарқалди!
Ун уч йилдан бери ҳадеб у мақтул бола
Тушларимга кирар эди, шундай экан-да!
Ҳа, шундайми? Шундақами? Тушундим энди!
Аммо лекин ким бўлди у — қўрқинч кушандам?
Қаршимда ким? Қуруқ бир ном, бир кўлагами
Бир кўлага мендан тахтни олаладимми?
Бир ун блан ўғлим тождан ажраладимми?
Жинниман мен! Нега қўрқдим, недан чўчидим?
Бир пуф десанг, йўқ бўлади, ваҳима бу бир...
Шундай бўлсин, дадил турай, очилмасин сир;
Аммо лекин бўшашмайин, кўрайин тадбир
Мономахнинг бу телпаги мунча ҳам оғир.

КРАКОВ. ВИШНЕВЕЦКИЙ ҲОВЛИСИ

ЕЛҒОН ШОҲ блан черниковский деган ПАТЕРИ

Е л ғ о н ш о ҳ

Йўқ тақсирим, юз бермайди ҳечқандай мушкул,
Ўз халқимнинг руҳи менга хўп яхши ма'лум;
У, яратган тангрисига жуда астойдил,
Ҳар хусусда ўз шоҳидан олади мисол.
Боз устига қаноатда бир лоқайдлик бор.
Ишонаман: икки йил ҳам ўтмасдан туриб
Ҳамма халқим, я'ни бутун шимол черкави
Шоҳ Петрнинг ворисини қабул қилажак!

П а т е р

Насиб бўлса бошқа турлик давру-давронлар,
Унда сенга азиз Игнат мадаккор бўлсин!
Унга қадар, ҳақдан сенга етган эҳсонлар!
Соф кўнгилда, эй шаҳзода, сақланиб турсин!
Одамларга ёлғондакам муомила қилиш
Бизлар учун ба'зан диний бир вазифадир,
Сўзинг блан қилмишингни банда тергайди,
Аммо лекин ниятингни ҳақ ўзи билсин.

Е л ғ о н ш о ҳ

Омин, омин! Ким у?

(Хизматчи киради)

Айтгил: қабул қиламиз.

(Эшик очилиб, рус ва поляклардан иборат бир тўда одам киради)

Эй ўртоқлар! Биз эртага йўлга чиқамиз
Краковдан ҳой Мнишек, Самборга боргач
Уч кунгача сеникида меҳмон бўламан.
Мен биламан: меҳмоннавоз бўлган саройинг
Шоҳона бир шукуҳ блан жило беради,
Боз устига донг чиқарган ёш бекаси бор;
Умид шулки, соҳибжамол Марина блан
Кўришарман, сиз дўстларим, Литва блан Русь,
Сиз бўлсангиз биродарлик байроқларини
Кўтаргансиз у муштарак душманга қарши,
Менинг ёмон ва ҳийлакор ёвимга қарши;
Э славян болалари, сиз ботирларни
Тез орада матлуб бўлган жангга соламан.
Орангизда бугун янги шахслар кўраман?

Г а в р и л а П у ш к и н

Булар сенинг даргоҳингга келишган, сендан —
Қилич ҳамда хизмат сўраб.

Е л ф о н ш о ҳ

Қуллуқ, болалар!

Бери келинг, дўстлар қани, айтчи, Пушкин, бу —
Кўҳлик йигит ким бўлади?

П у ш к и н

Князь Курбский.

Е л ф о н ш о ҳ

Ҳайбатли ном!

(Курбскийга)

Сенинг киминг Қозон ботири?

К у р б с к и й

Уғлиман мен.

Е л ф о н ш о ҳ

У тирикми?

Қурбский

Йўқ, ўлиб кетган.

Елғон шоҳ

Зийрак киши! Уруш ҳамда кенгаш кишиси!
Озер етса жуда ёмон ўч олар эди.
Литвалилар блан бирга, қадим ва кўҳна
Ольгин шаҳри атрофида пайдо бўлди-ю,
Шу бўйича унутилди...

Қурбский

Шўрлик отамнинг —

Қолган умри Баторийнинг ормуғон қилиб
Берган жойи — Волиндаги битта қўрғонда —
Ўтиб кетди; ўзи ёлғиз ва сокин эди.
У ўзига илму-фандан севинч изларди;
Тинч меҳнати уни лекин юпатолмасди:
Ўзи ўсган ватанини кўп ўйлар эди,
Сўнг дамгача ватанини унутолмади.

Елғон шоҳ

Толии йўқ саркарданинг у — тўз-тўполон,
Қосирғали ёш ҳаёти кўп порлоқ ўтди.
Кўп хурсандман, асли тоза у жанговарнинг
Асл қони ватанига яна қовушди.
Оталарнинг қилмишини унутиш керак;
Тупроқлари енгил бўлсин. Яқин кел, қўл бер!
Бу қизиқ ҳол: мени, я'ни Иоанн ўғлини,
Қурбскийнинг ўғли келиб тахтга чорлайди;
Банда, худо — ҳамма букун менга мададкор.
Ҳой, сен кимсан?

Поляк

Собаньский, эркин бир поляк

Елғон шоҳ

Мақтов, шараф бўлсин, сенга эй, эрк боласи!
Ойлигингни тўртдан учи олддан берилсин.

Булар кимлар? Она ватан либосларини
Мен буларда кўрмакдаман. Бу бизникилар.

Х р у ш ч о в (*ергача эгилиб*)

Рост айтасан, соябоним, бизлар тиришқоқ —
Сер ҳаракат қулларингмиз, қувғин бўлганмиз.
«Оқ уй» қилиб ҳайдадилар бизни Москвадан,
Даргоҳингга келдик, шоҳим; сенинг йўлингга
Жонимизни аямаймиз; ўликларимиз —
Подшолик тахтинг учун поғона бўлсин!

Е л ф о н ш о ҳ

Эй, гуноҳсиз қийналганлар, дадил бўлингиз,
Бир иш қилинг: Москвага бир етиб олай,
Ундан кейин жазосини тортади Борис.
Хўш, сен кимсан?

К а р е л а

Мен казакман, Дондан келганман.
Эркин қўшин, ҳам дов юрак, мард атаманлар,
Юқори ҳам қуйидаги барча казаклар
Мени мунга юборишди — сени кўрмакка,
Улар учун та'зим қилиб бўйин эгмакка.

Е л ф о н ш о ҳ

Дон халқини билар эдим, ўз қўшинимда
Казакларни кўришимга шубҳам йўқ эди.
Бутун донли қўшинга биз қуллуқ қиламиз
Биламизки, букун ундан бизнинг казаклар
Ноҳақ ерга жабр кўриб, азоб тортмоқда;
Худо ёрдам қилиб, агар, ота-бобонинг
Ўз тахтига ўтиралсак, эски йўсинда
Дон халқига ўз эркини қайтиб берамиз.

Ш о и р (*қуйи эгилиб, та'зим қила-қила, келади ва*
Елфон шоҳ Гришанинг этагидан ушлайди)

Эй мунаввар қиролбачча, буюк шаҳзода!

Е л ф о н ш о ҳ

Нима дейсан?

Ш о и р (қоғоз тутади)

Марҳаматан қабул қилсангиз
Кўп меҳнатнинг бу арзимас натижасини.

Е л ф о н ш о ҳ

Не кўраман? Булар латин ше'рлари-ку!
Кўп муқаддас қилич блан рубоб бирлиги,
Бир гулдаста иккисининг бошига безак.
Мен туғилдим қора тунли шимолда, лекин —
Латин созин овозини яхши биламан.
Ҳам парнасининг гулларини яхши кўраман.
Ишонаман шоирларнинг му'жизасига.
Йўқ, уларнинг алангали кўнгилларида
Севинч бекор қайнамайди: сафар хайрлик,
Бу сафарга улар кўпдан таважжуҳ берган!
Дўстим, менга яқин келиб, эсдалик учун,
Ҳад'ямни ол.

(Узук беради)

Тақдир менга тайин қилган иш
Ўз ўрнига келгач, ота-боболаримнинг
Тожин кийгач, умид шуки, яна тингларман
Сенинг ширин овозингни, илҳомли ше'ринг,
Соз шуҳратга, шуҳрат созга тож кийдиради.
Хўп, дўстларим, эртагача омон бўлингиз!

Ҳ а м м а

Йўлга! Йўлга! Минг яшасин бизнинг Дмитрий,
Омон бўлсин Москванинг буюк князи!

САМБОРДА ВОЕВОДА (УЛҚА БОШЛИҒИ)
МНИШЕКНИНГ УРДАСИ

(Бир қатор чарогон уйлар. Чолғу)

ВИШНЕВЕЦКИЙ блан МНИШЕК

Мнишек

Унинг доим гаплашгани менинг Маринам,
Маринадан бошқа блан ҳеч машғул эмас...
Бу ишлардан уйланишнинг ҳиди келади;
Хаёлингга келганмиди, Вишневецкий,
Менинг қизим бир кун шоҳга хотин бўлар деб?

Вишневецкий

Ҳа, ажойиб... сен Мнишек, ўйлаганмисан,
Қарол болам Москвадан тож кияди деб?

Мнишек

Маринамни кўрсангчи сен, ундан келсангчи!
Мен бир оғиз айтдим холос: пухта бўл, қизим!
Дмитрийни қўлдан берма!.. Мана шу блан
Иш тугади. Йигит тамом қизнинг қўлида.

*(Чолғу полякча куй чалади. Биринчи жуфт:
Елғон шоҳ блан Марина)*

Марина *(секингина, Дмитрийга)*

Ҳа, эртага, тунги соат худди ўнбирда.
Орғувонли хиёбонда, фонтан олдида.

(Кетадилар бошқа бир жуфт)

Э р к а к
Нимасига ошиқ бўлган Дмитрий-а?

Х о н и м

Нега? гўзал.

Э р к а к

Мармар каби совуқ бир гўзал:
Кўзларида, лабларида жон йўқ, кулги йўқ...

(Бошқа бир жуфт)

Х о н и м

Йигит хунук, лекин унинг қадди келишган.
Ҳам кўришиб турадики, подшозода.

(Яна бошқа жуфт)

Х о н и м

Сафар қачон?

Э р к а к

Шаҳзодадан фармон бўлганда.
Биз ҳозирмиз, лекин бизни Марина блан
Бу шаҳзода тоза тутиб туради, дейман.

Х о н и м

Кошки эди.

Э р к а к

Албатта-ю, лекин сиз бир оз...

(Кетадилар, уйлар бўшалади)

М н и ш е к

Биз қарилар, ўйнаб, оёқ тепаолмаймиз,
Мазурканинг овозидан энди кўнгил тўқ;
Оқ қўлларни қисиб-қисиб ўпаолмаймиз.
Лекин, эски шўхликларни унутганим йўқ!
Энди, ҳозир бурунгидай, эскидай эмас:
Бу ёшларда, ҳарна агар, у дадиллик йўқ.
Гўзаллик ҳам аллақандай... Алангасиз чўғ;

Хўп де, дўстим: ҳар нарсанинг руҳи сўник, пас. . .
Қўй уларни: юр кетайлик, азиз ўртоғим;
Мажар тамға, гиёҳ босган, кўҳна, оғзи дим
Бир шишани очтирайлик, сўнгра иккимиз —
Бир бурчакда — ўзи хушбўй, мой қадар қуюқ
Майи нобни, соғлиқ учун, ичиб... беш оғиз,
Баланд-пастдан гаплашайлик, юр томоқ қуруқ
Юр, биродар.

В и ш н е в е ц к и й
Юр, биродар, тўғри бу — йўриқ.

ТУН. БОҚЧА. ФОНТАН

Е л ф о н ш о ҳ (кириб)

Мана фонтан. Қиз шу ерга келиши керак.
Мен сра ҳам қўрқоқ бўлиб туғилмаганман;
Кўз олдимда ўлимни ҳам кўрган кишиман,
Уша ўлим олдида ҳам титраганим йўқ.
Бутун умрим асирликнинг хавфида ўтди.
Кўп қувдилар мени фақат руҳим тушмади,
Сурлик қилиб, асирликни енгиб ташладим.
Бу туганмас титрашларнинг сабаби нима?
Ҳозир менинг нафасимни нима бўғади,
Ё бу титраш — тилакларнинг зўрлигиданми?
Йўқ, бу — қўрқув! Бутун кунни кутиб ўтказдим.
Шу қиз блан яширинча кўришаман деб.
Уни кўрсам айтаман деб, сўзлар ахтардим,
Мағрур қизнинг ақл-ҳушин ўғирламоқчи,
Уни Москва маликаси деб атамоқчи —
Бўлдим; мана фурсат келди, лекин унутдим;
У кўп марта ҳижжаланган сўзлар йўқ бўлди
Хаёлимни севги тамом паришон қилди...
Алланима йилт эдимиз? Шарпами? Жим, жим...
Йўқ, алдамчи ойдан тушган ёруғ шекилли,
Шу ерда бир шабада ҳам ўтди.

М а р и н а (кириб)

Шаҳзода!

Елғон шоҳ
Узи!.. Қонлар баданимда уюшиб қолди.

Марина
Дмитрий сенми?

Елғон шоҳ
Ширин тилсимли овоз!

(Унга томон боради)

Оҳ, сенмисан? Сени кўриб турибманми мен,
Елғиз сени, тинч кечанинг қучоғларида?
Зериктиручи кундуз қандай имиллаб ўтди!
Оқшом чоғи қуёш қандай имиллаб ботди!
Шу қоронғу кечада мен, нақадар кутдим!

Марина
Тун ўтмоқда: менинг учун фурсат кўп қиммат,
Сенинг блан кўришгали чиқсам ҳам, мақсад
Севгучининг ширин сўзин тингламоқ эмас.
Сўз бас энди. Ишонаман, мени севасан;
Фақат тингла: тўс-тўполон ва ҳақдан йироқ
Тақдирингга тақдиримни боғлайман энди!
Шундай бўлгач, эй Дмитрий сендан бир нарса
Талаб қилсам ҳаққим бор-ку? Талабим шуки,
Менга очиб айтиб берсанг ўз кўнглингдаги —
Ҳамма яшрин умидларинг, ниятларингни,
Ҳатто қўрққан жойларингни; шундан кейин мен
Дадил бўлиб, қўл ушлашиб, сен блан бирга
Йўлга тушсам — болалардек кўр бўлиб эмас,
Эрнинг хою-ҳавасига қул бўлиб эмас,
Индамас бир канизагинг бўлиб ҳам эмас,
Балки, сенинг муносиб бир ҳамдаминг бўлиб,
Москванинг хоқонига ёрдамчи бўлиб.

Елғон шоҳ
Тақдиримнинг қайғулари, ваҳмаларини
Қўй, бир озроқ унутайин эсга олмайин,
Сен ўзинг ҳам шаҳзода деб билмагил мени

Э Марина, мени битта ошиқ деб билгил!
Бир ошиқки, уни ўзинг танлаб олгансан,
Бир қарашинг унинг учун катта саодат!
Сен севгининг ниёзига қулоқ сол, жоним,
Кўнгилдаги бор дардимни очиб берайин.

М а р и н а

Вақти эмас, князь! Ишни тахирга солдинг,
Сенга ихлос қилганларнинг кўнгли совийди,
Таҳликалар, оғирликлар тобора ортиб,
Аллақандай овозалар юрабошлади,
Бир-бир кетин янги гаплар чиқабошлади:
Годунов ҳам бўш келмайди, чора кўради...

Е л ф о н ш о ҳ

Қўй барисин! Менинг бахтим, иқболим сенсан,
Сенинг севгинг қаршисида нимамаймиш Борис?
Бўлди энди! Унинг тожи, тахти шоҳлиги —
Ҳаммасидан совудим мен, оҳ сенинг севгинг
Усиз менга заррача ҳам татир эканми —
Умр кўриш, ном чиқариш, салтанат суриш!
Менга бутун подшолик тожидан а'ло —
Сенинг севгинг...

М а р и н а

Уят сенга! Унутмагилки,
Сенинг баланд ва муқаддас бир мовқи'инг бор:
У мовқи'инг, у даражанг сен учун бутун
Севинчлардан, ҳаваслардан, комлардан юксақ,
Сен билиб қўй — мен кўнглимни бераман: аммо
Қуйиб-ёнган ва ҳам менинг ҳуснимни кўриб.
Телба бўлган йигитчага эмас ҳарҳолда;
Москванинг тож кутучи вали аҳдига,
Худо ўзи асраб қолган шаҳзодасига.

Е л ф о н ш о ҳ

Кўп қийнама мени, жоним, гўзал Маринам,
Мени эмас, даражамни севдим деб айтма.

Эҳ Марина! Шу сўз блан юрак-бағримни —
Ништар блан тилганингни ўзинг билмайсан.
Оҳ, билмайсан! Йўқ, борди-ю... — оҳ, бу васваса! —
Айт, бордию... Менинг аслим шоҳдан чиқмаса,
Бу кўр ёзмиш, шоҳ қонини менга бермаса,
Мен у буюк шоҳ Иоаннинг ўғли бўлмасам,
Қаршингдаги... Унутилган йигит бўлмасам:
Ўшанда ҳам... ўшанда ҳам севар эдингми?

М а р и н а

Йўқ, Дмитрий, мумкин эмас, ўзга бўлишинг,
Мен ўзгани севолмайман.

Е л ф о н ш о ҳ

Бўлди. Бас! Етар:

Менинг ёрим бир ўлканинг дилдори бўлса,
Истамайман ўлик блан баҳам кўргали.
Етар энди алдаб юриш! Бўлган гапларни
Айтиб берай: билиб олки, сенинг Дмитринг
Ўлиб кетган, ер остида, қайтиб келмайди,
Кимлигимни билгинг келса, марҳамат қилгил:
Мен камбағал бир монахман; оғир риёзат —
Жонга теккач, кулоҳ кийган шу бошим блан,
Бу каттакон, кўрқинч ишни ўйлаб чиқардим,
Ер юзини ҳайронликка солмоқчи бўлдим;
Ахир бир кун риёзатлик ҳужрадан қочиб,
Украинали ботирларнинг чайлаларида —
Қилич ушлаш, от чопишининг машқини олдим;
Дмитрий деб ном қўйдиму бу ерга келдим.
Бу эсипаст полякларни тоза алдадим.
Қани, гапир: нима дейсан, мағрур Марина?
Ҳақиқатни очганлигим сенга ма'қулми?
Нега ахир индамайсан?

М а р и н а

Уят бу, номус!

(Жим қолади)

Е л ф о н ш о ҳ (оҳиста)

Аччиғимга чидаёлмай нималар дедим?
Зўрға-зўрға қўлга кирган саодатимни

Энди, балки, бир умрга қўлдан чиқардим.
Нима қилдим мен эсипаст?

(Овозини чиқариб)

Билдим, англадим:
Одий инсон севгисидан ҳазар қиласан.
Қани, айтгил, у бир оғиз заҳарлик сўзни:
Тақдиримга сен ҳокимсан, ҳукмингни чиқар!
Интизорман...

(Тиз чўкади)

М а р и н а

Тур, эй шўрлик — тож да'вогари!
Мени, балки, бир соддадил, бўшанг қиз дерсан,
Ва бу хилда тиз чўкишлар блан бу мағрур —
Ва кибрлик кўнглимни ҳам юмшатай дерсан?
Янглишасан, дўстим, менинг олдимда қанча
Мард йигитлар, олижаноб эрлар тиз чўккан;
Мен шуларнинг барчасини қайтарган бўлсам,
Бир қувинди монах учун қилган эмасман...

Ё л ф о н ш о ҳ *(ўрнидан туриб)*

Тож истаган ёш йигитдан ҳазар қилмагил;
Балки, унда Москванинг тожу-тахтига,
Ҳамда сенинг у бебаҳо муҳаббатингга
Лойиқ бўлган — мардлик блан хосият бордир!

М а р и н а

Дорга лойиқ хосият бор сенда, ярамас!

Ё л ф о н ш о ҳ

Гуноҳ менда; ғурур блан кўзим кўр бўлиб
Ҳам худони, ҳам шоҳларни алдадим, бутун —
Ер юзига ёлғон айтдим; лекин, Марина,
Сенга ҳақман, сен бермагил менга жазони.
Йўқ, мен сени ҳечбир замон алдаёлмайман.
Менинг учун сен бирдан-бир олий даргоҳсан,
У даргоҳда ёлғон айтиш қўлдан келмайди.

Севги, севги, шу — кўр севги, шу рашкчи севги,
Фақат севги мажбур қилди бўлган гапларни
Бутун айтишга!

М а р и н а

Мақтанади тагин бу тентак!
Ким сўради сендан айт деб у ҳақиқатни?
Модомики, сен нома'лум дарбадар экан,
Икки элни мунча яхши алдайбилибсан,
Ва шу блан зўр давлатга эришай дебсан,
Ҳеч бўлмаса у давлатга лаёқат қозон,
Сирни жуда маҳкам сақлаб, умрбод сақлаб,
У мардона фирибингни очиб қўйма-да!
Сен мунчалар енгиллик ҳам осонлик блан
Сал нарсага ўз айбингни фош қилиб турсанг,
Айтчи, қани, сенга кўнгил берсам мумкинми?
Насабимдан, ҳамда қизлик шармимдан кечиб,
Тақдиримни тақдирингга қўшсам мумкинми?
Севганидан айтган эмиш менга сирини!
Мен ҳайронман, нима учун — қадрдоним деб,
Отамга ҳам ўша сирни изҳор қилмадинг?
Ёки хурсанд бўлганингдан қиролимизга,
Ё бўлмаса садоқатли хизматчиман деб,
Ўз хўжангга ҳамма гапни айтиб бермадинг?

Е л ф о н ш о ҳ

Онт бўлсинки, кўнглимдаги ҳамма гапларни
Елғиз сенга, бир ўзингга очиб гапирдим.
Онт бўлсинки, ҳеч бир жойда ва ҳеч бир замон.
Мастлик блан бош айланган ўтиришлардз,
Дўстлар блан ўтказилган маҳрам суҳбатда,
Ўткир қилич ёки оғир қийноқ остида —
Менинг тилим кўрқинч сирни сўйламаяжак!

М а р и н а

Онт ичармиш! Мен ҳам дарров ишонақолдим!
Ҳа, ишондим! Фақат билиш мумкинми! бу онт —
Ким номига ичилади? Худо номига?

Дуруст, ўзинг жуда диндор бир езуитсан-да!*

Ё асл бир сипоҳсану номус номига?

Ё подшо ўғлисану подшолардек —

Сўз берасан, шоҳона сўз — шундайми, гапир!

Е л ф о н ш о ҳ (мағрур)

Грознийнинг руҳи мени «ўғлимсан!» деган,
Дмитрий деб тобутимдан чақириб олган,
Менинг учун элларга ҳам қўзғолон солган,
Менинг учун Годуновни қурбонга берган —
Шаҳзодаман! Бўлди энди! Бир мутакаббир
Поляк қизи ҳузурида хўрланиш уят!
Хайр энди бир умрга! Бу қонли уруш,
Тақдир менга ҳозирлаган катта ташвишлар,
Балки севги ғамларини босиб кетарлар.
Оҳ, бу озғин ҳавасларнинг олови сўнса,
Чин кўнглидан сени ёмон кўрар эдим мен!
Энди кетдим! Россияда менинг бошимга
Ё кесилиш ё тож кийиш насиб бўлажак:
Майдонларда ўлиб кетсам мард сипоҳлардек,
Ёки дорга тортилсам бир ўғри қатори —
Сен, барибир, менга шерик бўлмайсан энди;
Ёзмишимни мундан нари ўртоқлашмайсан;
Аммо лекин, бир кун келиб, бугун севгимни
Қайтарганинг учун ўзинг пушаймон ерсан.

М а р и н а

Борди-ю мен, бу ҳаёсиз фирибларингни,
Сендан аввал, эл олдида очиб берсамчи?

Е л ф о н ш о ҳ

Демак сендан қўрқаман мен? Шундайми ҳали?
Сен бир хотин киши бўлсанг, мен шаҳзодаман —
Кимнинг сўзи кўп ўтади? Шуни билгилки,
Қирол бўлсин, папа** бўлсин, а'ёнлар бўлсин

* «Исо жамияти»; католик мазҳабини ҳар йўл блан тарқатишга бел боғлаган руҳонийлар жамияти а'золарини езуит дейдилар.

** Христианларнинг энг бош руҳонийси (Римда).

Менинг айтган сўзларимни ўйлаб турмайди
Дмитрийман ё бошқаман — уларга нима?
Мен жанжалга, ҳам урушга бир баҳонаман.
Улар учун кераги шу; хотиржам бўлгил,
Бир оғиз ҳам сўзлашингга йўл қўймадилар.
Хайр энди! Кетдим!

М а р и н а

Шошма! Шошма, шаҳзода!
Мана энди бола эмас, эркак гапирди.
Бу гап блан сенга яна яқин бўламан.
Телбаларча туғёнингни унутдим, яна —
Дмитрийни кўрмакдаман. Лекин, қулоқ сол:
Айни вақти! Кўзингни оч, кўп тайсаллама,
Қўшинингни Москва томон етакла тезроқ:
Кремльни олиб, Москва тахтига ўтир,
Шундан кейин мени сўраб совчингни юбор:
Аммо лекин, худо шоҳид, сенинг оёғинг
Москва тахти зинасига чиқмасдан туриб,
Сенинг зарбанг Годуновни йиқмасдан туриб —
Севги деган сўзга асло қулоқ бермайман!

(Чиқиб кетади)

Ё л ф о н ш о ҳ

Йўқ, мен учун Борис блан олишув осон,
Урдадаги езуитни ҳам алдашим осон,
Аммо хотин киши блан — худо сақласин!
У — аврайди, чирмашади, ўраб олади,
Вишиллайти, қўрқитади заҳар солади —
Худди илон! титрашим ҳам бекорга эмас!
Тамом ҳалок бўлишимга бир баҳя қолди.
Маслаҳат шу: эрта блан қўшин тортаман!

ЛИТВА ЧЕГАРАСИ

(1604 йил, 16 октябрь)

КНЯЗЬ КУРБСКИЙ блан ЕЛФОН ШОҲ. Иккови ҳам отлиқ.
Қўшин чегарага яқинлашиб келмоқда

К у р б с к и й
(энг аввал от чопиб киради)

Мана, мана! Рус худуди, рус чегараси!
Муқаддас Русь! Она ватан! Мен — сеникиман.
Ғурбатларнинг чангларини, нафратлар блан,
Қоқаман-да, шимираман, янги ҳавони:
У, ўз ҳавом!.. энди сенинг руҳинг, эй отам,
Таскин топиб, хор қилинган суяқларинг ҳам —
Мозорингда севинишиб, яйраяжаклар!
Бизнинг ирси* қиличимиз яна ярқирар
Бу қиличким, жоҳил Қозон титраган ундан,
Бу қиличким, уни тутган Москва шоҳлари!
Тўйи келди бу қиличнинг, у — қувнаяжак,
Умидгоҳи — шоҳи учун хўп ўйнааяжак!

Е л ф о н ш о ҳ
(Бошини қуйи солиб, секин боради)

Қандай хурсанд! Унинг тоза, оппоқ кўнглида
Севинч блан шону-шараф олови ёнди!
Ҳой ботирим! Шу ҳолингга келар ҳавасим,
Курбскийнинг, эй ғурбатда ўсган боласи;
Отанг берган азобларни унутиб буқун,
Отанг гўрда, унинг бутун айбини ювиб,

* Ота-бободан қолган

Шоҳ Иоаннинг ўгли учун фидо бўлишга,
Ҳақли шоҳни ватанингга яна қайтадан
Келтиришга бел боғладинг... ҳақлисан, дўстим,
Кўнглинг севинч оловида ёниши керак.

Курбский

Сиз ўзингиз, подшоҳим, севинмайсизми?
Ана ватан! у — сизники, азиз шаҳзода.
Унда сизни кутиб ётган содиқ қуллар бор:
Москва бор, Кремль бор, шону шавкат бор!

Ёлғон шоҳ

Эй Курбский, энди руслар қони оқажак:
Сиз шоҳ дея қўзғолдингиз, сизда гуноҳ йўқ;
Қардошларга сизни солган менман, Литвани
Рус устига мен чақирдим, қизил Москванинг
Қиши билмас йўлларики ёвга кўрсатдим!..
Аммо лекин бу гуноҳлар менга тушмасин,
Сенга тушсин, эй подшо қотили Борис!
Илгарига!

Курбский

Илгарига! Бориснинг шўри!

(От чопадилар.

Аскарлар чегарадан ўтабошлайдилар).

ШОҲ ДУМАСИ

ШОҲ, ПАТРИАРХ, БОЯРЛАР

Ш о ҳ

Мумкинмики, қувғин монах, қочоқ бир сўфи
Устимизга бошкесарлар блан от сурсин,
Бизга таҳдид қилиб ёзсин! Бас, у тентакни
Босиш керак! Дарҳол жўнанг, тўхтовсиз жўнанг:
Басманов, ҳам Трубецкой, менинг баҳодир
Бегларимга ёрдам бериш керак, албатта.
Черниговни ўраб олган номуссизлардан
Шаҳарни ҳам, аҳолини қутқоринг.

Б а с м а н о в

Шоҳим,

Шу соатдан э'тиборан уч ой ҳам ўтмай
Ёлғон шоҳдан ному-нишон қолмайди асло;
Қўлга тушган даррандадек, темир қафасга —
Солиб, уни Москвага олиб келамиз.
Худо шоҳид бу аҳдимга!

(Трубецкой блан бирга чиқиб кетади)

Ш о ҳ

Силвай* қироли

Элчи қўйиб бирлашувга чақирди мени;
Лекин бизга керак эмас ётлар ёрдами,
Хоинларни ҳам лахларни** қайтариш учун

* Ҳозирги Германия ўрнидаги давлат.

** Полякларни.

Кўшин йиғсак, одамимиз — етиб ортади.
Мен «йўқ!» дедим. Шчелкалов, ҳамма бекларга
Фармон блан чопар юбор: отга минсинлар,
Бурунгидай, хизмат учун одам берсинлар.
Бази пастроқ ходимларни монастырьлардан
Териб олиш лозим. Бурун замонда агар —
Мамлакатга хатар келса, хатто зоҳидлар
Ўзларича хоҳлаб жангга чиқар эдилар.
Эндиликда биз уларни бетинч қилмаймиз,
Майли, улар ҳаққимизга дуо қилсинлар —
Шоҳ буйруғи, ҳам боярлар маслаҳати шу.
Энди муҳим бир иш борки, унга ўтайлик:
Биласизми, у беҳаё тож да'воғари
Ҳар томонга фитна ангиз хабарлар ёйган,
Ҳарбир жойга у юборган номалар бориб,
Эл кўнглида ташвиш ҳамда гумон кўзғотган;
Кўча-кўйда махфиёна ивир-шивир кўп:
Юрт қайнайди... Бу оловни сўндириш керак.
Истар эдим қўлланмасак ўлим жазосин
Лекин нечук бўлади бу? Шунни топайлик.
Эй ҳазратим, аввал сиздан сўз эштайлик.

П а т р и а р х

Ҳикмати зўр тангриниким, сенинг кўнглингга
Эй буюк шоҳ, раҳму-шафқат ҳамда ювошлик.
Сабру-мақом не'матини жойгир қилмиш;
Сен, ҳаттоки, гуноҳкорга омон тилайсан,
Залолатдан қутулар деб, шошмай кутасан.
Ҳа, залолат барҳам топиб, ўлмас ҳақиқат
Қоинотни ёритажак — Мен дуоғўйинг,
Бу дун'ёнинг ишларига нўноқ бўлсам-да,
Ўз фикримни билдиришга жур'ат қиламан.
Иблисвачча, мардуд монах, осий ва нужрум —
Халқ ичида Дмитрий деб танилиб қолди:
Худди жанда ўғрисидек, шаҳзодамизнинг
Пок номини, ҳаё қилмай, ўғирлаб олди:
Шу жандани шундоққина устидан олсанг,
Ифлос тани қипяланғоч зоҳир бўлажак.
Бу хусусда худо ўзи тадбир кўрсатган
Подшоҳим, арзим шуки, олти йил бурун

Я'ни сени ҳақтаоло шоҳлик тахтига
Лойиқ кўриб, шу мансабга чиқарган йили,
Кеч пайтида кекса бир чол ёнимга келди,
У ўзи бир соддагина қўйчивон эди.
Мана мундай ажойиб бир сирни сўзлади:
«Ёшлигимда — деди у чол,— кўзим кўр бўлди;
Шундан бошлаб қаригунча на кечасини,
На кундузни ажратолдим; дору-даволар,
Ўқитишлар, суф-куфлардан фойда бўлмади;
Катта-катта машойихлар, авлиёларнинг
Мозорига қатнаб кўрдим, яна бўлмади;
Кўп табаррук булоқлардан сув олиб келиб,
Кўзларимга томизсам ҳам, фойда қилмади;
Худо менга раҳми келиб шифо бермади.
Шундан кейин, мен охирда, умидни узиб,
Кўзимдаги зулуматга кўникдим, ҳатто
Тушимга ҳам, ўнгимдаги ҳоллар кирмасдан,
Қуруқ унлар кирардилар, бир кун тушимда
Бир боланинг товушини эшитиб қолдим.
Менга деди: «тур, эй бобо, қўзғол ўрнингдан,—
Угличга бор, Преобраз жоми'га кир,
Унда менинг қабримни топ, номоз-ниёз қил
Худо раҳмон, гуноҳингдан балки кечарман»
У боладан сўрадим мен: «кимсан сен ўзинг?»
«Мен шаҳзода Дмитрийман, халлоқий олам —
Фаришталар тўдасига киритди мени.
Мен ҳам энди авлиёман, соҳиб каромат!
Жўна эй чол!»— уйғондиму ўйланиб қолдим:
Нимаси бор? Эҳтимолки, худойим менга
Кеч бўлса ҳам шифо ато қилаётгандир?
Борай!— дедим, ва у олис сафарга чиқдим.
Угличга ҳам етиб бордим, катта жоми'га —
Бориб кирсам, тушки номоз ўқилар эди,
Кўнглим юмшаб ширин-ширин кўзёши тўқдим,
Хўп йиғладим; шунда кўрлик деган нарса ҳам,
Ёш ҳолида, кўзларимдан кетгандек бўлди.
Халқ чиқмоққа бошлаб эди, мен неварамга
Дедим: «Иван, бошла мени шаҳзодамизнинг,—
Дмитрийнинг мозорига!»— шундан сўнг Иван —
Бошлаб кетди. У қабрнинг бошига бориб,

Ихлос блан дуо, ниёз қилиб эдимки,
Икки кўзим шифо толди: шундан сўнг мен ҳам
Бу дун'ёни, неварамни, мозорни кўрдим».
Подшоҳим, у кекса чол шундоқ деб эди.

(Ҳамма ҳайрон. Бу сўз чоғида Борис бирнеча марта юзини рўмолча блан артади.)

Мен Угличга одам йўллаб эдим, ўшанда,
Дарҳақиқат, кўп касалманд, дардчил кишилар
Шаҳзоданинг мозоридан шафоат тилаб,
Шунинг блан ҳалигидек шифо топганлар.
Кенгашим шу: у — каромат эгаси бўлган
Пок жасадни Кремльга, Архангельский
Жоми'ига кўчирайлик, халқ ўзи кўрсин;
У фосиднинг, у даҳрининг сирри очилсин,
Каромати, ғубор янглиғ, тўзиб таралсин!

(Жимлик)

Князь Шуйский

Эзги ота, ҳақтаоло иродасини
Ким билади? Сўз демакка ҳаддим йўқ менинг.
Улгач яшаш ва каромат не матларини
Бир гўдакнинг жасадига бералади у,
Лекин халқнинг ўртасида юрган гапларни
Зиҳн қўйиб, холисона текшириш керак.
Фитналарнинг бу авж олган замонларида
Яхшимикан шундай катта ишни қўзғатиш?
Ўз дун'ёвий ишларига шундай табаррук
Авлиёни қурол қилди демаслармикан?
Халқ ҳали ҳам жуда ёмон иккиланмакда,
Халқ ичида ҳархил гаплар сероб ҳали ҳам,
Шундай, муҳим, кутилмаган янгилик блан
Ташвиш солиш вақти эмас халқ миясига.
Хўп, биламан: қувғин монах эл орасига
Гап тарқатган, у гапларни битириш керак,
Лекин бунинг ўзга йўли, осон йўли бор:
Я'ни шоҳим, лозим бўлса фармон қиласиз,
Халқ тўпланган кенг майдонга чиқиб бораман,
Телба халқни ўгит қилиб, йўлга соламан,
Фош қиламан у саёқнинг ёвуз макрини.

Шоҳ

Шундай бўлсин! Э патриарх, руҳоний отам,
Утинаман: чодиримга марҳамат қилинг,
Бугун менга сизнинг блан сўзлашмоқ лозим.

(Чиқади. Унинг кетидан ҳамма боярлар)

Б и р б о я р (яна бирига оҳистагина)
Пайқадингми, шоҳнинг ранги оқорганини,
Юзларидан йирик-йирик тер томганини?

Я н а б и р и

Гапнинг рости: кўз ташлашга ботиналмадим,
Дам олишга бўлмади-ю, қимирлаш қайда?

· Б и р б о я р

Шуйскийга тан бераман, қўллаб юборди.

ШИМОЛИЙ-НОВГОРОД ЁНИДА БИР УВА

(1604 йил, 21 декабрь)

ЖАНГ

Аскарлар (тартибсиз қочмоқда)

Дод, дод! Шаҳзода! Лахлар! Ана келишиб қолди!
Ана, ана!

(Маржерет ва Вальтер Розен деган капитанлар
киришади)

Маржерет

Қаерга? Қаерга? Хўш... қайт орқангга, қайт дейман!

Қочоқлардан бири

Ўзинг қайт, қайтгинг келса, ла'нати кофир!

Маржерет

Нима? Нима?

Яна бири

Қур-р, қур-р! Рус шаҳзодасига қур-риллаб беришни
сен яхши кўрасан, эй денгиз нариги ёғидан келган
бақа! Бизлар бўлсак православний одамлармиз.

Маржерет

Нима дегани бу — православний? Ла'нати итлар,
ифлос ялангоёқлар. Мен, тақсир, ёмон ғазабландим:

уларда, ма'лум бўлдики, уришадиган қўл йўқ, фақат шикқиллатадиган туёққина бор.

В. Розен

Ор! Номус!

Маржерет

Ла'нат бўлсин! Бир қадам ҳам жилмайман: ма'рака бошланиб қолган, тугатиш керак? Нима дейсиз, тақсир?

В. Розен

Айтганингиз жуда тўғри.

Маржерет

Оташин ҳангома, лекин бу ла'нати, Елғон шоҳ деган махлуқ, унақа қўрқоқ йигит эмас, итвачча! Нима дейсиз, тақсир?

В. Розен

Ҳа, албатта!

Маржерет

Уни қаранг, уни қаранг: душманнинг орқа томонида, иш бошланиб кетди. Ана у ёвюрак Басманов айланиб ўтаётганга ўхшайди.

В. Розен

Шундайдир дейман.

(Немислар киришади)

Маржерет

Ана, бизнинг немислар ҳам келишди, афандилар! Тақсир, буларни сафга чақиринг, таваккал қилиб, уракетайлик!

В. Розен

Жуда яхши. Са-аф-га!

(Немислар қаторлашади)

Арш!

Немислар (юрадилар)

Худо бизга ёр!

Лахлар

Ғалаба! Ғалаба! Шарафлар бўлсин шоҳ Дмитрийга!

Дмитрий (отда)

Урушни тўхтатинг, карнай чалинсин! Биз енгдик,
бас; рус қонини ортиқ тўкмангиз.

Тўхтатинг урушни.

(Карнайлар, ноғоралар чалинади)

МОСКВАДА СОБОР ОЛДИДАГИ МАЙДОН

ХАЛҚ

Б и р и

Бу шоҳ собордан қачон чиқар экан?

Я н а б и р и

Тушки ибодат тамом бўлди; ҳозир дуофотиҳалар ўқилаётпти.

Б и р и н ч и

Хўш, ана уни дуоибад қилиб юборишдими?

Я н а б и р и

Мен худди эшик олдида туриб ўз қулоғим блан эшитдим, сўфи овозининг борича бақриб ётипти: «оллоҳнинг ла'нати бўлсин Гришка Отрепьевга!»

Б и р и

Майли, дуоибад қилаберсинлар; шаҳзоданинг Отрепьевга нима алоқаси бор?

Я н а б и р и

Шаҳзоданинг арвоҳига фотиҳа ўқиб ётиптилар.

Б и р и

Улмаган одамнинг арвоҳига-я! Лекин бу даҳрилар жазосини тоза тортади.

Уч и н ч и

Жим! Шовқин кўтарилди. Шоҳ эмасмикан?

Т ў р т и н ч и

Йўқ; девона у.

(Темир қалпоқли; кишанлар осилган, болалар ўраб олган девона киради).

Б о л а л а р

Никола, Никола — темир қалпоқ!.. Тир-р-р...

К а м п и р

Тинч қўйсанглар-чи, ҳей ҳаромилар, бу азиз одамни!
Никола, менинг ҳаққимга бир дуо қилиб қўй.

Д е в о н а

Чақа бер, чақа! Чақа, чақа!

К а м п и р

Мана чақа, бир дуо қилиб қўй.

Д е в о н а *(ерга ўтириб куйлайди)*

Ой нурини сочади,
Мушук миёв қилади,
Эй девона, тур, қўзғол,
Ибодат қил, ибодат!

(Болалар яна унинг атрофини ўраб олишади)

Б о л а л а р д а н б и р и

Омонмисан, Никола, нега қалпоғингни олмайсан?
(Темир қалпоғига уради.) Жаранглашини қара, жаранглашини.

Д е в о н а

Менинг чақам бор.

Бола

Елғон айтасан! Қани кўрсат-чи.

(Чақани тортиб олади-да қочиб кетади)

Девона *(ийғлайди)*

Чақамни олиб қочдилар; бояқиш Николага озор бераётирлар.

Халқ

Шоҳ келаётипти, шоҳ!

(Черковдан шоҳ чиқади, бир бояр олдинда гадойларга садақа улашиб боради. Орқада боярлар)

Девона

Борис, Борис! Николага болалар озор бераётирлар.

Шоҳ

Садақа берилсин унга, нега йиғлайди у?

Девона

Николага ёш болалар озор беришади...
Сўйишга буюрсанг-чи ўша болаларни, гўдак шаҳзода-
ни ҳам сўйдирган эдинг-ку.

Боярлар

Тур, йўқол, жинни! Тутинг бу жиннини!

Шоҳ

Тегманг унга, менинг ҳаққимга дуо қил, шўрлик
Никола.

(Чиқиб кетади)

Девона *(орқасидан)*

Йўқ, йўқ! Хоин шоҳ ҳаққига дуо қилиб бўлмайди:
Мар'ям-онадан рухсат йўқ!

СЕВСК

УЗ ОДАМЛАРИ УРТАСИДА ЕЛҒОН ШОҲ

Елғон шоҳ

Асир қани?

Лах

Ташқарида.

Елғон шоҳ

Айтиб кингиз.

(Асир рус киради)

Кимсан?

Асир

Рожнов, москвали бир дворянман.

Елғон шоҳ

Қачон кирдинг бу хизматга?

Асир

Бир ойча бўлди.

Елғон шоҳ

Менга қарши қилич ушлаб чиқибсан, Рожнов,
Айб эмасми?

Асир

Қандай қилай, ихтиёрсизлик.

Е л ф о н ш о ҳ

Северскда жанг қилдингми?

А с и р

Мен ўша жангдан
Икки ҳафта ўтгандан сўнг Москвадан келдим.

Е л ф о н ш о ҳ

Борис қалай?

А с и р

Жангда ёмон мағлуб бўлди у,
Боз устига мажруҳ бўлди Мстиславский;
Шунга жуда ташвиш тортди, ҳам Шуйскийни
Қўшинларга бошлиқ қилиб юборди.

Е л ф о н ш о ҳ

Нега
Басмановни Москвага чақириб олди?

А с и р

Басмановнинг хизматини тақдир қилди шоҳ.
Улуғлади, олтин берди. Шоҳ думасида —
ўтиради ҳозир.

Е л ф о н ш о ҳ

Жойи қўшинда эди.
Хўш, Москвада нима гап бор?

А с и р

Шукур, тинчлик.

Е л ф о н ш о ҳ

Хўш? Халқ мени кутадами?

А с и р

Худо билади.
Унда сендан гапиришга ҳамма қўрқади.
Ё тилини кесадилар, ё калласини:

Замонанинг талаби шу! Ҳаркуни қатл.
Зиндонларга одам тўлган. Бирон майдонда
Уч-тўрт киши тўпландими — чақимчи тайёр,
Бекор қолган кезларида, чақимчилардан
Шоҳнинг ўзи гап сўрармиш, бу, жуда ёмон!
Ундан кўра индамасдан юрган яхшироқ.

Ё л ғ о н ш о ҳ

Ҳа-а Бориснинг фуқароси «жаннат»да экан!
Қўшини-чи?

А с и р

Усти бутун, қорни бўлса тўқ,
Ҳар тўғрида мамнун ўзи.

Ё л ғ о н ш о ҳ

Қанча келади?

А с и р

Худо билсин.

Ё л ғ о н ш о ҳ

Ўттиз мингга етиб борар-а?

А с и р

Эллик минг деб айтганда ҳам ёлғон бўлмайди

*(Ёлғон шоҳ ўйлаб қолади. Атрофидагилар бир-бирлари-
га қарайдилар.)*

Ё л ғ о н ш о ҳ

Хўш, уёқда нима гап бор менинг тўғримда?

А с и р

Сен шафқатли тўғрисида мундай дейдилар:
«Гарчи ўзи (кечир, шоҳим!) ўғри бўлса ҳам,
Отасига раҳмат унинг!»

Ё л ф о н ш о ҳ (қулиб)

Уларга буни

Мен иш блан кўрсатаман: дўстлар, эртага,
Шуйскийни кутмасданоқ жангга бошлаймиз!
Қутлуғ бўлсин!

Ҳ а м м а

Қўп яшасин, бизнинг Дмитрий

Л а х

Эртага жанг! Душман томон эллик минг киши,
Биз томонда ўн беш мингга зўрға етади.
Жинни бўпти.

Б о ш қ а б и р и

Ундай дема, дўстим, бир поляк
Бешюз москал* қаршисида тураолади.

А с и р

Ҳа, турарсан! Шошма ҳали, уруш бошлансин,
Сен мақтанчоқ, биттасидан қўрқиб қочарсан!

Л а х

Сен беҳаё асир, агар қиличлик бўлсанг. Бунинг
блан (*ўз қиличини кўрсатади*) ҳоврингдан туширар
эдим.

А с и р

Бизнинг руслар қиличсиз ҳам боппай беради:
Сен эсипаст... (*Муштини кўрсатиб*)
Мана буни истарсан, балки!

(*Лах унга ғурур блан қараб, индамасдан чекинади.*
Ҳамма кулади).

* *Москал* — Москвали, рус ма'носида.

УРМОН

ЕЛҒОН ШОҲ, ПУШКИН

(Олисда ўлаётган бир от)

Е л ғ о н ш о ҳ

Жонивор от! Шу букунги, сўнгги урушда
Қандай ғайрат блан чопди, сўнгра ўзи ҳам
Уқ еди-ю, мени елдек учириб кетди.
Жонивор от!

П у ш к и н *(ўз-ўзига)*

Ана холос! Уйи нимада?
Уйи — отда! Ваҳоланки аскарларимиз
Тамом бўлди!

Е л ғ о н ш о ҳ

Менга қара, жароҳатининг
Зўрлигидан ётиб қолди, бироз дам олиб
Туриб кетар.

П у ш к и н

Э қаерда! Жон бераётир.

Е л ғ о н ш о ҳ *(ўз оти ёнига боради)*

Жонивор от!.. Нима қилсам? Юганни олсам,
Қорин боғисини ечсам. Эркинлик блан,
Роҳатланиб ўлса.

*(Ҳамма жабдуқларини олади, бирнеча лахлар
киради).*

Салом, ҳой афандилар!
Бу нима гап? Орангизда Курбский йўқ-а?
Бугун жангда, қалтис жойга бориб кирди у,
Ўзим кўрдим: ҳар томондан беҳисоб қилич,
Тўзган ари галасидек, ўради уни; ●
Қани менинг баҳодирим?

Л а х

У, ҳалок бўлди.

Е л ф о н ш о ҳ

Шараф ундай баҳодирга, жойи жаннатда!
Бу жангдан сўнг соғ қолганлар бизда жуда оз.
Эй хоинлар! Запорожли муттаҳамлар, сиз,
Сиз ўғрилар, сиз — бизларни нобуд қилдингиз!
Уч минутли бир ҳужумга чидалмадингиз!
Қараб тулинг! Ҳар ўнтадан биттангизни мен
Остираман, эй ўғрилар!

П у ш к и н

Қимда бўлса айб,
Бўлсин, аммо, ҳарҳолда биз ёмон урилдик,
Қирғин бўлдик.

Е л ф о н ш о ҳ

Енгай-енгай деб қолган эдик;
Евнинг олдинги сафини мен эзиб эдим,
Немислар ҳам бизга катта мадад беришди;
Омон бўлсин, худо ҳаққи, яшасин улар!
Суяман мен немисларни, ҳам ўшалардан
Албатта бир фахрий дружин ташкил қиламан.

П у ш к и н

Етадиган бир жой борми бизга бу кеча?

Е л ф о н ш о ҳ

Шу ўрмон-чи? Бунда нега тунаб бўлмасин?
Саҳар жўнаб, Рильскийга тушда етамиз.
Хайрли кеч!

(Бошига эгарини қўйиб ётади-да, ухлаб кетади)

Пушкин

Яхши тушлар кўринг, шаҳзода!
Хўп урилди, қочиш блан жон сақлаб қолди,
Ушанда ҳам, эс кирмаган боладай, беғам;
Шубҳасизки, ғойиб бир куч сақлайди буни;
Нолимайлик энди, азиз дўстларим, биз ҳам.

МОСКВА. ШОҲ ПАЛАТАЛАРИ

БОРИС, ВАСМАНОВ

Ш о ҳ

У енгилди, бизга лекин бундан не фойда?
Беҳуда бир ғалабага эришган бўлдик.
У тарқалган қўшинини яна тўплади,
Путивелдан бизга яна дўқлар қилмоқда;
Шундай ҳолда, бизнинг ботир эрлардан келинг:
Бир ўринда тухум босган... бир гала казак
Чурук девор орқасида булардан кулган...
Мана шараф! Йўқ, улардан норозиман мен,
Устларига бошлиқ қилиб сени йўллайман:
Сарлашкарлар зотли эмас, эс ҳушли бўлсин,
Улардаги насабфарастлик ўти пасайсин,
У му'табар қораларнинг додини босиб,
Қўрқинч одатни йўқотиш замони келди.

Б а с м а н о в

Оҳ, э шоҳим, ҳарбир бети жанжаллар блан,
Фитна блан, гурур блан қора қилинган
Насабнома китоблари ўтда ёнган кун —
Кўп шарафли кун бўларди!

Ш о ҳ

У кун ҳам яқин;
Сабр эт бироз, мен бу халқнинг тўполонини
Босиб олай.

Басманов

Унга қараш нимага керак?
Халқнинг доим тўполонга яширин майли бор:
Сувлиғини ғажийди-ку жангари от ҳам;
Бўз йигит ҳам отасига сўз бермайди-ку;
Бокиси йўқ! Жангари от ювошланади,
Бўз йигитни яна ота ишга солади.

Шоҳ

От ба'зида эгасини йиқитади ҳам,
Доим эмас йигитларнинг эрки отада;
Заптимизни бўшаштирмай ушласак халқни
Шундагина мумкин. Иоанн шундай дер эди —
Бўронларни босган, эслик подшо — Иоанн!
Шундай ўйлар эди йиртқич набираси ҳам.
Йўқ, марҳамат ва шафқатни англамайди халқ:
Яхшилик қил — сенга ҳечбир раҳмат демайди,
Тала, ўлдир — бундан сенга ёмон бўлмайди.

(Бояр киради)

Хўш?

Бояр

Чет элдан бизга ҳозир меҳмонлар келди.

Шоҳ

Хўп, чиқаман; сен, Басманов, шу ердан жилмай,
Мени кутгил: сенинг блан гаплашадиган —
Гапларим бор.

(Чиқиб кетади)

Басманов

Олий руҳли, буюк ҳукмдор,
Э худойим, иноят қил бунга, у мал'ун
Отрепьевни забун қилсин! Бу, Россияда
Ҳали анча яхши-яхши ишлар қилажак.
Миясида жуда муҳим фикр туғилган.
У фикрни сўлдирмаслик керак. Бу агар,

У насабдор боярларнинг шохин синдирса,
Менга қандай буюк майдон очилар эди!
Тахт ёнида энг биринчи киши бўлардим.
Ажаб эмас... Нима қий-чув, қандай шовқин бу?

*(Тўполон, боярлар, сарой хизматчилари тартибсиз
чопишадилар, бир-бирлари блан йўлиқишиб пичирла-
шадилар)*

Б и р о в

Табибга чоп!

И к к и н ч и б и р о в
Патриархни чақиринг, тезроқ!

У ч и н ч и б и р о в
Шаҳзодани йўқлаб ётир, шаҳзодани! Тез!

Т ў р т и н ч и б и р о в
Домласини!

Б а с м а н о в
Нима бўлди? Нима гап ўзи?

Б е ш и н ч и б и р о в
Шоҳ йиқилди!

О л т и н ч и б и р о в
Ҳоли оғир!

Б а с м а н о в
Э буюк танграм!

Б е ш и н ч и б и р о в
Тахтада ўтирган жойида бирдан йиқилди,
Ҳам оғзи, ҳам қулоғидан қон келди селдек.

(Шоҳни тахтда ўтирган ҳолда кўтариб олиб чиқадилар; унинг бутун оила а'золари, ҳамма боярлар ҳозир бўладилар)

Ш о ҳ

Сиз ҳаммангиз чиқинг, аммо менинг ёнимда
Шаҳзоданинг ўзи қолсин.

(Ҳамма чиқди)

Ажалим етди:
Қучоқлашиб кўришайлик, хайр ўғлим: энди
Шоҳ тахтига сен чиқасан... Раббим, э раббим!
Ҳузурингга жўнайман мен, шу топда руҳни
Бироз поклаб олиш учун фурсат йўқ менда.
Фақат, руҳни поклашдан ҳам кўра, э ўғлим,
Менинг учун сен қимматсан... хўп, майли энди!
Мен фуқаро ўғли эдим ҳам шунинг учун
Фуқародек кўлагада ўлсам бўларди;
Лекин тахтга эга бўлдим... Қандай йўл блан?
Қўй, сўрама, керак эмас, сенда гуноҳ йўқ,
Подшолик тахти сенинг ҳалол қисматинг,
Ҳақ олдида барча ишга ўзим мас'улман.
Яхши болам, хато кетиб, йўлдан адашма,
Ўзинг хоҳлаб кўзларингни ўзинг кўр қилма,
Бесаранжом бир замонда тахтга чиқасан:
У ғалати ёлғон шоҳдан қўрқулик, болам,
У, кўп мудҳиш бир ном блан майдонга чиқди...
Юрт сўрашда тажрибам кўп бўлганлигидан —
Тўполонлар, фитналарни босиб туралдим;
Улар мenden қўрқиб дир-дир қалтирардилар,
Хиёнат ҳеч овозини чиқаролмасди.
Сен — ёш ва хом ҳукмдорсан; шу нозик онда
Қандай қилиб юрт сўрайсан, хиёнатларни
Ҳош қиласан, фитналарни барҳам берасан?
Ма'юс бўлма: оллоҳ буюк! у, ёшларга эс,
Ожизларга куч беради... Сўзимни эшит:
Маслаҳатчинг — э'тимодли, кўп кўриб билган,
Кекса ва ҳам элга ма'кул бир одам бўлсин.

Боярлардан олай десанг: зоти улуғроқ,
Донғи улуғ бир кишини, чунончи мана —
Шуйскийни ол, қўшиннинг бошида, лекин,
Уста одам турсин: унга Басманов лойиқ;
Боярларнинг шовқинини, дадил туриб, бос!
Ёшлигингдан ўз ёнимда — думада бўлдинг,
Давлат иши — йўриғини яхши биласан;
У йўриқдан чиқакўрма, одат — давлатнинг
Руҳи демек. Бу кунларда ҳархил қийноқлар,
Ҳазоларни тиламакка мажбур бўлдим; сен
Йўқ қилақол, Грознийдан тахтни олганда,
Амакингни қандай дуо қилган бўлсалар,
Уша хилда дуо қилиб олқарлар сени.
Вақти келгач, оз-моз яна давлат ишининг
Тизгинини тортиб олсанг ёмон бўлмайди;
Уни ҳозир бўшаткину, қўлдан чиқарма.
Ажнабийга шафқатли бўл, яхши қабул қил,
Э’тимод ҳам ишонч блан хизматингга ол.
Қаттиқ ушла қонунини черкавимизнинг,
Кўп гапирма; подшонинг овози асло
Бекор ерга ҳаволарда исроф бўлмасин.
У, муқаддас нидо каби, буюк қайғидан
Ёки катта бир байрамдан огоҳлантирсин.
Оппоқ болам, хотинларнинг чиройли юзи
Қонга хуруж соладиган бир ёшга келдинг.
У муқаддас поклигингни, ма’сумлигингни,
Фурур блан ёндош бўлган поклигинг сақла;
Билиб қўйки, ҳис кетида ўз ёшлигида
Айшу-ишрат гуноҳига ғарқ бўлганлар,
Улғайганда тунт бўлади, қонхўр бўлади,
Эсини ҳам бемаҳал бир булут босади.
Оилангда доим ўзинг бошлиқ бўлиб тур,
Ўз онангни иззат қилу, эркингни берма,
Чунки эрсан ва ҳам шоҳсан, синглингни ҳам сев,
Сендан бошқа қўриқчиси йўқ у шўрликнинг.

Ф е о д о р (т и з ч ў к и б)

Йўқ, йўқ, яша, узоқ йиллар подшолик қил,
Сен бўлмасанг, эл ҳам хароб, биз ҳам харобмиз.

Ш о ҳ

Тамом бўлди: кўзларимни қора босмоқда.
Гўрга махсус совуқлик ҳам сезилди...

*(Патриарх киради, унинг кетидан бошқа руҳонийлар,
сўнгра ҳамма боярлар киришади. Маликани қўлтиқлаб
олиб кирадилар, у йиғлайди)*

Ким у?

Ҳа! Схима*... Яхши! Демак, покланиш чоғи...
Жом чалинди, роҳибликка ўтишим керак,
Қопқоронғи қабр менга ҳужра бўлажак...
Сабр этсангиз, азиз отам, патриарх ҳазрат,
Ҳали шоҳман: э боярлар, қулоқ берингиз:
Мансабимга ўтадиган мана ушбудир;
Феодорнинг бўйнидаги хочни ўпингиз,
Э Басманов, э дўстларим... ўлим олдида
Сўрайманки, мунга содиқ хизмат қилингиз!
У ҳали ёш, тажрибасиз, пишиб етмаган.
Сўз берарсиз?

Б о я р л а р

Сўз берамиз!

Ш о ҳ

Хотиржам бўлдим.

Хатоларим, гуноҳларим, очиқ ва яшрин
Сизга берган озорларим бўлса, кечиринг...
Азиз ота, яқин келинг энди тайёрман.

*(Ўлим олдидаги поклаш, тавба-тазарру' маросими
бошланади. Ҳушидан кетган хотинларни олиб чиқиб
кетадилар)*

* Схиматик: руҳоний бир мансаб, даража эгаси: бунда эса «дун'ёдан кетаманми?» деган ма'ни қасид қилинади.

ҚАРОРГОҲ (СТАВКА)

БАСМАНОВ ПУШКИННИ БОШЛАБ КИРАДИ.

Б а с м а н о в

Қир буёққа, тортинмасдан сўзингни сўзла.
Шундай қилиб, сени менга юборди дегин.

П у ш к и н

«Ҳа, у сенга дўст бўлишни таклиф қилади,
Тахт ёнида энг биринчи мансаб беради»

Б а с м а н о в

Менга мунда шоҳ Феодор ҳам олий даража
Бериб, мана — қўшинларга саркарда қилди.
У, мени деб, баланд даража одамларидан,
Боярлардан кечди,— мен ҳам унга сўз бердим.

П у ш к и н

Хўп қонуний валиаҳдга сўз берибсан сен,
Ундан кўра қонунийроқ бошқа валиаҳд
Соғ бўлса-чи?..

Б а с м а н о в

Менга қара, Пушкин, қўй энди,
Бекор гапни гапирмагил; яхши биламан
У одамнинг кимлигини.

Пушкин

Русь блан Литва

Дмитрий деб уни тасдиқ қилиб қўйипти,
Майли энди, бу тўғрида иқрор қилмайин.
У, эҳтимол, чинакам ҳам Дмитрий бўлса,
Эҳтимолки, ёлғончидир; фақат мен шуни
Биламанки, бир кун келиб Бориснинг ўғли
Унга Москва шоҳлигини бериши аниқ.

Басманов

Бу ёш шоҳнинг орқасида мен турсам борми,
Тожу-тахтни у ҳечқачон қўлдан бермайди;
Бизда қўшин етарли бор, худсга шукур!
Енгаман-да руҳларини юксалтираман.
Хўш, сизлар-чи? Бизга қарши кимни қўясиз?
Қазақлардан Карелами? Ё Мнишекми?
Қўпмидингиз? Қўп бўлсангиз саккиз мингдирсиз?

Пушкин

Янглишасан. Саккиз минг ҳам чиқмайди бизда,
Гапнинг рости: қўшинимиз бир пулга қиммат.
Қазақларнинг бутун иши қишлоқни талаш,
Полякларда мақганишу ичкилик, холос,
Русларничи... Э, уларни нима ҳам дердим...
Мен шайтонлик ишлатмоқчи эмасман сенга;
Биласанми, биз не блан кучлимиз, дўстим?
Қўшин бўлсин, Польша берган ёрдамлар бўлсин —
Бари бекор! Гап фикрда, халқнинг фикрида
Эслайсанми: қандай нусрат топди Дмитрий,
Қанча юртни ҳеч урушсиз қўлга киргизди:
Қўп шаҳарлар бир дона ҳам ўқ чиқармасдан,
Индамасдан унга бир-бир таслим бўлдилар,
Халқнинг ўзи тутиб берди ўжар бекларни?
Ўзинг кўрдинг: хоҳлабгина уруш қилдими —
Аскарларинг? Бу ҳол тағин Борис вақтида!
Энди бўлса... Йўқ, Басманов, э'тироз бекор,
Жанг ва қирғин оловига мой қуйиш бекор.
Шунча эсли, шунча маҳкам ироданг блан
Чидалмайсан; соз бўларди: бошлаб сен ўзинг

Фаросатли бир иш қилиб, намуна бўлсанг,
Дмитрийни подшо деб юртга билдирсанг;
Ва шу блан унга мангу дўст бўлиб қолсанг!
Нима дейсан?

Б а с м а н о в

Сиз эртага биласиз муни.

П у ш к и н

Бир нима де!

Б а с м а н о в

Хайр, энди!

П у ш к и н

Ўйла, Басманов.

(Чиқиб кетади)

Б а с м а н о в

Рост айтади, рост; ҳар ерда хиёнат ҳиди;
Энди нима қиламан мен? Бу ис'ёнчилар
Мени тутиб Отрепьевга топширадилар!
Шуни кутиб ёгаманми? Яхши бўлмасми,
Қўрқинч селлар оқимининг олдини олсам,
Ўзим бориб... Йўқ, сўзимдан нечук қайтаман?
Номуссиз деб бир умрга бадном бўлайми?
Ёш ҳукмдор томонидан илтифот кўриб,
Бунга қарши олчоқларча сотқинлик қилиш...
Банда бўлган ўша қочоқ — фитна ва ис'ён
Оловини ёқса мумкин, аммо лекин мен,
Мен, Басманов, подшонинг энг севган дўсти...
Ундай десам, ўлим... Мансаб... халқнинг фигони.

(Ўйлаб қолади)

Ҳой, ким бор, ҳой!

(Ҳуштак чалади)

От эгарланг! Қўшинни тўпланг!

ЖАЗО МАЙДОНИ

Аламон ўртасида ПУШКИН келмоқда.

Х а л қ

Шаҳзодадан элчи бўлиб келган бир бояр.
Қани чиқиб гапирсин-чи, нима дер экан.
Ҳой, бери кел, ҳой бери кел!

Пушк ин (*Амвонда* туриб*)

Э Москва халқи,

Шаҳзоданинг саломини етказай сизга!

(*Эгилиб салом беради*)

Биласизки, худойимнинг қудрати блан
Шаҳзодамиз омон қолди қотил зарбидан;
Қотилнинг жазосини бермоқчи эди,
Худо ўзи жазо берди хоин Борисга.
Дмитрийга бўйинсунди бутун рус эли.
Басманов ҳам товба қилиб, барча қўшинга
Онт ичирди янги шоҳга садоқат учун.
Дмитрийнинг марҳамати, лутфи бор сизга.
Годуновнинг авлоди деб, сиз Москва халқи,
Душман бўлиб чиқасизми қонуний шоҳга
Ҳақли шоҳга, Мономахнинг набирасига?

Х а л қ

Йўқ, албатта!

* Черков минбарига яқин жой.

Пушкин

Москванинг граждaнлари.

Бутун дун'ё биладики, марҳаматсиз бир
Келгиндидан қанча-қанча жабр кўрдингиз:
Қамаш, чопиш, номус булғаш, олиқ-солиқлар,
Меҳнат, очлик — ҳаммасини кўриб ўтдингиз.
Шоҳ Дмитрий кўп марҳамат қилмоқчи сизга —
Боярларга, дворянларга, қарол, сарбозга;
Мусофирга, савдогарга — ким тўғри бўлса!
Сизлар, яна телбаларча ўжарлик қилиб,
Шоҳнинг лутфи-карамидан юз тоблайсизми?
Билиб қўйинг ирсий бўлган шоҳона тахтга
Чиқар экан, у даҳшатли қувватга эга.
Аччиғига тегманг шоҳнинг, худодан кўрқинг.
Бу қонуний ҳукмдорнинг хочини ўпинг:
Унга унанг, ҳамда дарҳол турган жойига
Митрополит, руҳонийлар, сўфилар ва ҳам
Холис вакиллар боришиб, бизга ҳам ота,
Ҳам подшо бўлган зотга салом берсинлар!

(Жойидан тушади. Халқ олағовур қилади)

Халқ

Албатта-да! Бу боярнинг сўзлари тўғри.
Омон бўлсин шоҳ Дмитрий бизнинг отамиз!

Мужик *(Амвонда туриб)*

Оғайнилар! Кремльга! Шоҳ ўрдасига!
Юринг, тутинг ит Бориснинг кучукчасини!

Халқ *(шовқин-сурон блан югуради)*

Тутинг! Уринг! Дмитриймиз омон бўлсинлар!
Годуновнинг авлодлари қирилиб битсин!

КРЕМЛЬ. БОРИСНИНГ УИИ. ЭШИК ОЛДИДА
ПОЙЛОҚЧИЛАР

Дераза ёнида ФЕОДОР

Г а д о й

Худо йўлига бир хайр қилинглар.

П о й л о қ ч и

Бор, бор! Бандилар блан гаплашув та'қиқ қилинган.

Ф е о д о р

Йўлингдан қолма, чол, мен сендан ҳам фақирман,
сен озодсан-ку!

(Уртик остида Ксения ҳам дераза ёнига келади).

Х а л қ д а н б и р и

Ака-сингил! Шўрлик болалар, худди қафасдаги
қушлардек.

И к к и н ч и с и

Хўп одамларга ачиндинг! Ла'нати авлод бу!

Б и р и н ч и с и

Отаси ёмон эди, болаларида нима айб?

И к к и н ч и с и

Илон боласи илон, чаён боласи чаён.

К с е н и я

Акажон, акажон, биз томонга боярлар келаётганга
ўхшайди.

Ф е о д о р

Голицин блан Мосальский, бошқаларни танитайман.

К с е н и я

Оҳ, акажон, юрагим торс ёрилай дейди.

*(Голицин, Мосальский, Молчанов ва Шефединов,
орқаларида уч аскар)*

Х а л қ

Йўл беринг, йўл беринг! Боярлар келаётир.

(Улар уйга кирадилар)

Х а л қ д а н б и р и

Булар нега келдилар?

Я н а б и р и

Феодор Годуновни янги шоҳга бай'от этдириш учун
келганлари ростмикан?

У ч и н ч и с и

Шундаймикан-а? Ичкаридан чиққан шовқинни эши-
таётибсанми? Бир гап бор, уришаётирлар

Х а л қ

Эшитаётибсанми? Чийқираш. Бу аёл овози. Юр,
кўрамиз! Эшик ёпиқ экан. Фар'ёд ҳам босилди.

(Эшик ючилиб, бўсағада Мосальский кўринади)

М о с а л ь с к и й

Хой халқ, Мария Годунова блан унинг ўғли Феодор
ўзларини заҳарлаб қўйибдилар. Биз уларнинг ўлик
жасадларинигина кўрдик.

(Халқ, даҳшат ичида, жим туради).

Нега жим турасиз-ахир? «Яшасин шоҳ Дмитрий
Иванович!» деб қичқиринг!

(Халқ жим)

ИЗОҲЛАР

Борис Фёдорсвич Годунов — (1551—1605) Рюрик уруғидан бўлмаган рус подшоларининг биринчиси эди. Унинг ота-боболари татар уруғидан бўлиб, икки юз йиллар чамаси Москва саройининг энг яқинларидан бўлиб келган. Борис 20 ёшга тўлганда Иван Грознийнинг яқинларидан бўлган Григорий (Малюта) Лукьянович Бельск-Скуратовнинг қизига уйланади. У бора-бора, шоҳга яқин бўлади ва бирқанча сарой мансабларига ҳам ўтади. Кейинроқ шоҳ ўғли Фёдорни Бориснинг синглиси бўлмиш Иринага уйлантиради. Грозний ўлгач (1584) унинг тахтига ақл жиҳатидан телбароқ бўлган ўғли Фёдор чиқади. Шунда Борис бутун ҳокимиятни ўз қўлига олади ва 1588 йилларда ҳақиқатан ҳам подшо номидан давлат ишини олиб бораётганини аниқлаштиради.

Фёдорнинг (1598) ўлиmidан кейин, подшоликка кўтарилган Борис, Земский соборининг қарори, халқ манифестацияси блан ўзини тасдиқлатади.

Борис шоҳлик қилган йиллар: йирик социал ўзгариш ва иқтисодий кризис (буҳрон), қаттиқ очлик ҳукм сурган (1602—1604) йилларга тўғри келади. Грознийни— ҳокимиятни марказлаштириш — Фёдор даврида боярлар блан курашда майда маҳаллий дворянларга суянган — сиёсатини давом эттирган Борис, ўз даврининг социал қарама-қаршиликларини ҳал қилишга ва ўзига душман ҳисобланган боярларнинг социал тўдалари томонидан мухтасар ҳимоя топишга қурби етмади. У ўзининг подшолик даврининг сўнгги йилларида дворянлар, деҳқонлар ва савдогарлар орасида унча обрўйли эмас эди.

Шаҳзода Дмитрий—Грознийнинг ўғли, Угличда Борис томонидан ўлдирилган деган гапни Пушкин Карамзин деган сарой тарихчисидан ва Годуновга қарши бўлган летопислардан олган, ўша вақтларда летопислар ҳам монахлар томонидан ёзилган бўлиб, Годуновнинг боярлар блан бўлган курашида руҳонийлар (Духовенство) боярлар тарафида эди. Бу воқиянинг энг яқин гувоҳларидан бўлган князь Василий Иванович Шуйский, Дмитрийнинг ўлимидан кейинроқ ёзилган тергов актида, Дмитрийни «тичка» деган ўйин ўйнаётиб, пичоққа қоқиниб кетиб ўлган деб тасдиқлайди. Елғончи Дмитрийнинг ўлимидан кейин шоҳнинг мансабига чиққан ҳалиги Шуйский, Дмитрийнинг жасадини Москвага олиб келишга буйруқ қилади. Мана шундан сўнг Дмитрийнинг Годунов томонидан ўлдирилган деган мишмиш баттароқ тарқалди. Романовларнинг подшолик даврининг қат'ий установакаси шундан иборат бўлди.

Дмитрийнинг ўлими тўғрисида, Борис ҳали тахтга чиқмай туриб ҳам, асосий айбни Борисга тўнкалган ва уни тахтга чиқармаслик учун қўлланилган қуролнинг энг биринчиси шу эди. Социал ўзгаришнинг оғир бир установакаси ва Борис шоҳлик қилган даврида Борисга қарши қўлланилган курашнинг энг козирьларидан эди.

- 2 *Шуйский Василий Иванович* — (1552—1612) Грозний ва Борис шоҳлик қилган даврда саройда хизмат қилган оддий боярлардан бири. Кейинроқ, елғончи Дмитрийга қарши бўлган фитнанинг иштирокчиси; бояр ва савдогарларга суяниб 1606 йилдан 1610 йилгача подшолик қилиб турган.
- 3 *Патриарх* — юқори диний мансаб. Патриархлик Фёдор подшолиги вақтида 1589-нчи йилда тасдиқланган эди.
- 4 Подшо Фёдорнинг ўлимидан кейин (7 январь 1598 йил) боярлар блан руҳонийлар унинг хотини — Бориснинг синглиси Ирина тахтга ўтқизмоқчи бўлишади. Ирина тахтдан воз кечиб, тарки дун'ё қилиб, монастырьга кириб кетади ва ўша ерда (1603 йилда) вафот қилади.
- 5 *Земский Собор* — XVI—XVII асрларда жуда ҳам зарур пайтларда чақириларди, масалан уруш э'лон қилинса ёки тахт ворисини тасдиқлаш пайтлари келса. Асосан собор боярлар, руҳонийлар ва йирик савдогарлардан иборат эди. Собор 1598 йил Фёдор тахтининг меросхўри Ирина тахтдан воз кечгач, патриарх Иов томонидан чақирилган.

- 6 *Дмитрий* — Грознийнинг ўғли, гўдаклигида онаси Мария Нагих блан Волгадан Угличга қувилган эди. 1591 йилда ўша ерда ҳалок бўлган.
- 7 *Малюта* — иккинчи номи Григорий Лукьянович Скуратов — Грознийнинг яқинларидан бири бўлиб, ўлдирish ва жазолаш бошлиғи бўлган.
- 8 *Варяги* — Скандинавия ярим оролида яшовчи одамларни қадимги рус халқи шундай деб атарди. Ғарбий Европада эса, уларни нормандлар деб атайдилар. IX асрнинг охири X асрнинг бошларида нормандлар рус ерларининг бир қисмини, аввал Новгород, кейинроқ Киевни ишғол қилиб, исти'ло қилишган. Рюрик норманд князьларидан бири бўлиб, Новгородда князь бўлган ва князьлик династиясини мустақкамлаган.
- 9 *Бояр* — феодал аристократиясининг юқори табақаси.
- 10 *Боярская дума* — Иван Грознийнинг ёшлик вақтида XVI асрнинг ўрталарида зўр аҳамиятга эга бўлган, феодал аристократиясидан ташкил топган давлат тузумининг олий органи эди. Кейинроқ Петр I даврида Боярская думага барҳам берилди.
- 11 *Патер* — ота. Қатолик руҳонийларини шундай деб атардилар.

